

ŽENY V ODBORECH. ČINNOST KOMISE ŽEN ÚSTŘEDNÍ RADY ODBORŮ V LETECH 1945–1948

ANNA JONÁKOVÁ

Nové pracovní příležitosti pro ženy z dělnických vrstev přinesla průmyslová revoluce a s ní související industrializace českých zemí. Po celé 19. století se ženy v továrnách uplatňovaly jako levná pracovní síla. S jejich neustále rostoucím počtem se proto zvyšovala také potřeba zajistit jim legislativní cestou lepší pracovní podmínky a mzdové ohodnocení.¹ Problematiku zaměstnaných žen však naplno zaktualizovala až první světová válka, během které ženy zastoupily muže bojující na frontě. Podobně tomu bylo i za druhé světové války.² Po vyhlášení Protektorátu Čechy a Morava nacisté ihned přikročili k rozšíření a zintenzivnění průmyslové výroby, do které potřebovali získat mnoho nových pracovních sil také z řad československých žen. Jejich nábor měla v kompetenci Národní odborová ústředna zaměstnanek, vytvořená v červnu 1939.

S ženami počítalo také Revoluční odborové hnutí,³ které po zestátnění průmyslu potřebovalo zajistit do národních podniků značné množství pracovních sil. Zahájilo proto rozsáhlou agitační kampaň, ve které zdůrazňovalo, že jejich zapojení do obnovy poválečného průmyslu je věcí nejen záslužnou, ale také velmi nutnou. Opíralo se přitom o Dekret prezidenta republiky o všeobecné pracovní povinnosti, který stanovil, že k výkonu práce, „jejichž neodkladné provedení vyžadují důležité zájmy veřejné“, mohou být povolány ženy ve věku od 18 do 45 let.⁴ Také podle Košického vládního programu se mělo provést „důsledné zrovnoprávnění žen ve všech oblastech politického, hospodářského a kulturního života“. Totožné požadavky obsahovala i Rezoluce mezinárodního kongresu žen v Paříži, podle níž měly ženy získat přístup ke vzdělání, práci, penzijnímu pojištění a dalším sociálním výhodám, kterými dosud disponovali pouze muži. Nejdůležitější otázka v souvislosti se zapojením žen do průmyslové výroby se týkala jejich zrovnoprávnění v oblasti platů, ve většině případů velmi podhodnocených. Dosáhnout těchto změn měly ženy především spoluprací s odborovými organizacemi „aby byly uskutečněny požadavky, které musí být předloženy příslušným vládám k vynesení nutných zákonů“.⁵

---

¹ K dělnicím se postupně přidávaly také úřednice a zaměstnankyně ve službách.

² K postavení žen v první polovině 20. století blíže Burešová, Jana: Proměny společenského postavení českých žen v první polovině 20. století. Olomouc 2001; Lenderová, Milena – Kopiczková, Božena – Burešová, Jana – Maur, Eduard (edd.): Žena v českých zemích od středověku do 20. století. Praha 2009.

³ Dále jen ROH.

⁴ Toto nařízení se nevztahovalo na těhotné ženy a ženy pečující o dítě do 15 let. Dostupné z <https://www.psp.cz/sqw/sbirka.sqw?cz=88&tr=1945> [19. 5. 2017].

⁵ Všeodborový archiv Českomoravské konfederace odborových svazů (dále jen VOA ČMKOS), f. ÚRO – Org., kart. 6, inv. j. 49/1, Komise žen II, Zpráva ze světového kongresu žen v Paříži v listopadu 1945, s. 9.

Organizační struktura komisí žien v rámci ROH

Problematiku spjatou s otázkou zaměstnanosti žien a jejich rychlého zapojení do poválečné výroby měla na starosti Komise žien Ústrednej rady odborů,⁶ zastrešující organizace žien v rámci ROH. Komise žien vznikaly jako pomocné orgány příslušných složek ROH a působily tak od závodu až po ústředí.⁷ Byly ustanoveny u všeodborových orgánů ÚRO, Slovenské odborové rady, krajských odborových rad,⁸ okresních odborových rad,⁹ místních odborových rad¹⁰ a po svazové linii při místním, okresním nebo krajském výboru svazu podle potreby.¹¹ Komise žien ÚRO řídila činnost komisí žien po všeodborové i všesvazové linii, zastupovala odborárky v představenstvu i v komisích ÚRO, spolupracovala s Radou československých žien, Národní frontou a s dalšími institucemi, které se zabývaly problematikou ženské otázky.¹² Intervenovala také u ministerstev v otázkách různých legislativních opatření vztahujících se k zásobování, mzdovým úpravám zaměstnaných žien a sociální problematice.¹³

Závodní a místní komise žien a jejich úkoly

V závodech s větším počtem žien byly komise žien ustanoveny jako pomocný orgán výboru závodní skupiny ROH.¹⁴ Závodní komise žien se skládala z důvěrníc jednotlivých oddělení, vedením byla pověřena jedna z členek výboru skupiny – předsedkyně. Komise se scházela jednou za 14 dní, celozávodní schůze se konala alespoň jednou za měsíc. V závodech, kde bylo zaměstnáno méně než 30 a více než 5 žien, se volily důvěrnice žien, taktéž členky výborů odborových skupin. Podle potreby se zřizovaly komise či ustanovovaly důvěrnice žien při místních skupinách ROH. Předsedkyně závodních a místních odborových skupin tvořily okresní všeodborovou komisi žien, přičemž předsedkyně této komise byla členkou okresní odborové rady.

Závodní komise žien byly nabádány ke spolupráci s funkcionáři závodních rad, závodních odborových skupin, se sociálními pracovníci působícími v daném závodě, tělovýchovným a kulturním referentem i s výrobními výbory.¹⁵ Jednalo se o zastupitelský orgán žien, který měl spolu s ostatními závodními funkcionáři v závodě představovat zastupitelské a poradní sbory. Komise žien požadovaly zajištění účasti na společných poradách se zástupci závodních rad a závodních odborových skupin a z nich vyplývající právo na spolurozhodování o otázkách mzdy, ženské práce, úpravy pracovní doby atd.

⁶ Dále jen Komise žien ÚRO.

⁷ Komise žien ÚRO získala dekretem prezidenta republiky o závodních a podnikových radách č. 104/1945 z 24. října 1945 právní zakotvení. První oficiální konference Komise žien se konala o měsíc později v čele s předsedkyní Miladou Netušilovou. VOA ČMKOS, f. ÚRO – Org., kart. 6, inv. j. 49, Komise žien I, Zápisy ze schůzí, Zápis konference 10. 11. 1945.

⁸ Dále jen KOR.

⁹ Dále jen OOR.

¹⁰ Dále jen MOR.

¹¹ Komise žien svazových orgánů se zabývaly řešením otázek žien vztahujících se k problematice příslušného odborového svazu a spolupracovaly přitom s ústředním výborem svazu a Komisí žien ÚRO. U jednotlivých odborových svazů byly ustanoveny jen tehdy, pokud měly zaměstnankyně v daném oboru početné zastoupení a usnesl-li se na zřízení komise příslušný výbor svazu. Vedením Komise žien byla pověřena jedna ze členek výboru svazu, která byla rovněž členkou všeodborové komise žien. VOA ČMKOS, f. ÚRO – Org., kart. 44, inv. j. 167, Výstavba komisí žien – Organizační směrnice, s. 2–3.

¹² Více Nečasová, Denisa: Buduj vlast – posilíš mír. Ženské hnutí v českých zemích 1945–1955. Brno 2011; Pánková, Veronika: Ženy a odbory. Diplomová práce PF UK. Praha 2014.

¹³ Komise žien se velmi angažovala v tvorbě zákona o národním pojištění.

¹⁴ Většinou se jednalo o závody, ve kterých bylo zaměstnáno minimálně 30 žien.

¹⁵ Ženy zaměstnané v jednotlivých závodech se snažily proniknout i do výrobních výborů a prosadit zde své návrhy.

Rozsah činností závodních komisí žen měl být obsáhlý – shromažďovat nejen informace o zaměstnanosti žen, ale také jejich stížnosti a návrhy na zlepšení pracovních a sociálních podmínek. Spolu se sociálními pracovnicemi kontrolovat sociální a zdravotnická zařízení v závoděch, prosazovat zřizování závodních kuchyní, dětských jeslí, mateřských škol, prádelen či správkáren prádla. Zajišťovat ženám potřebné kvalifikační a odborné kurzy a snažit se prosadit jejich spravedlivé mzdové zařazení. Bdit nad pracovní morálkou, nabádat ke zvýšení výkonu a šetření s materiálem. Nejdůležitějším úkolem závodní komise žen a důvěrník však bylo seznámit ženy v závodech (podnicích, úřadech) s odborářskou problematikou a provádět jejich nábor do ROH, aby „nebylo ani jedné ženy mimo organizaci“.¹⁶ Poměrně běžnou praxí při vstupu ženy do pracovního poměru tak byla povinnost podepsat spolu s pracovní smlouvou i přihlášku do ROH. Komise žen ÚRO označovala tento postup za správný i přes připomínky zaměstnanců, že je v něm „trochu teroru“. Argumentovala přitom tvrzením, že „každý pracující podílí se stejným dílem na vymoženostech ROH a je tedy třeba, aby měl i stejné povinnosti“.¹⁷ Informovat a posilovat uvědomění v již odborově organizovaných ženách a přesvědčovat ty dosud odborově neorganizované o poslání odborů měl na starosti také poradní sbor, jehož úkolem bylo sledovat dění a náladu v závodech „na kterém úseku je zapotřebí propagačně zasáhnout, kde je zapotřebí rozumně přesvědčovat, kde postačí pouhé informování“.¹⁸ Náborů v závodech prováděla závodní odborová organizace, která jmenovala vybraného člena náborovým důvěrníkem, jenž dostával přesné pokyny o použití propagačních prostředků od KOR a OOR. Agitace probíhala i prostřednictvím rozhlasu, tisku a náborových plakátů, které se vyvěšovaly v továrnách, podnicích a na všech veřejných místech.

Jednotlivé zprávy o počtu zaměstnaných a odborově organizovaných žen se od sebe lišily, protože základní data bývala často převzata od Národní odborové ústředny zaměstnanecké a okresních úřadů ochrany práce, jejichž záznamy nebyly ihned po válce aktualizovány. Asi nejpřesnější údaje k poválečné zaměstnanosti žen můžeme nalézt v dokumentaci pojišťoven soukromých zaměstnanců a ústředí nemocenských pojišťoven, ve kterých se statistiky pojištěnců aktualizovaly každého čtvrt roku. Podle statistiky z ledna 1946, kterou měla k dispozici Komise žen ÚRO, se v pracovním poměru ke dni 31. 12. 1946 nacházelo 1 045 245 žen, z nichž bylo odborově organizovaných 505 338. O rok později vzrost jejich počet o zhruba 33 tisíc. V závodních a místních skupinách přitom působilo jen 20 096 odborářek, v závodních radách dokonce ještě o polovinu méně.¹⁹ ROH měla bezkonkurenčně nejvíce členek v Pražském kraji (116 982), dále v Brněnském (45 601), Ostravském (42 467), Královohradeckém (31 087), Zlínském (24 686) a Libereckém (24 194), nejméně pak v Jihlavském (8 222).²⁰ Na rychlý vzrůst členské základny ROH v roce 1948 měly největší podíl únorové události. K 31. srpnu 1948 bylo v Československu odborově organizováno již 739 449 žen, z toho na Slovensku 93 769. Jejich počet přitom jen v Praze vzrostl o 47 339 a v Brně o 17 368. Největší vzrůst nově odborově organizovaných žen byl však hned po Praze zaznamenán v Olomouci, kde z původních 18 529 stoupl na 30 509.²¹

¹⁶ VOA ČMKOS, f. ÚRO – Org., kart. 44, inv. j. 167, Výstavba komisí žen – Organizační směrnice, s. 2–3.

¹⁷ VOA ČMKOS, f. ÚRO – Org., kart. 45, inv. j. 167, KOR – Jihlava, Zápis z aktivu funkcionářek závodních komisí žen, závodních skupin ROH a závodních rad konaného dne 30. X. 1947.

¹⁸ VOA ČMKOS, f. ÚRO – Org., kart. 6, inv. j. 46/1, Komise propagační a agitační, Zápis ze schůze agitační komise se zástupci závodů konané dne 18. července 1945, s. 2.

¹⁹ Do této statistiky je zahrnuto i Slovensko. VOA ČMKOS, f. ÚRO – Org., kart. 44, inv. j. 167, Komise žen I, Přehled činnosti Komise žen ÚRO od 1. I.–31. XII. 1946, s. 1–2; VOA ČMKOS, f. ÚRO – Org., kart. 58, inv. j. 234, Organizační záležitosti, Přehled činnosti ústřední komise žen ROH od 1. I. 1948–31. XII. 1948, s. 1.

²⁰ Tato data se vážou k roku 1947.

²¹ VOA ČMKOS, f. ÚRO – Org., kart. 58, inv. j. 234, Organizační záležitosti, Zpráva o činnosti komise žen ROH v září 1948, Výkaz o činnosti a růstu komisí žen v krajích za rok 1948.

Počet pracujících žen se měl zvyšovat spolu s počtem odborově organizovaných. Ženy měly v rámci odborové organizace vystupovat aktivně, zaujímat místa ve všech složkách ROH, a zajistit si tak vliv na spolurozhodování o sociálních a mzdových otázkách. Odbornou způsobilost, potřebnou pro tuto práci, získávaly na školeních funkcionářek ze závodů a podniků a referentek ROH.²² Školení měla být společná pro muže i ženy, protože „*ideová výchova má být v odborech stejná pro muže i ženy*“.²³ Členství žen v závodních radách a v závodních odborových skupinách považovaly komise žen za důležitou součást odborářské práce, protože žena, která dostane možnost aktivně ovlivnit chod závodu, k němu získá mnohem lepší vztah, což by se mělo pozitivně projevit v jejím přístupu k práci. Řada zaměstnaných žen však nebyla ochotná působit ve struktuře ROH ve vedoucích pozicích, ani se účastnit pravidelných odborových schůzí. Argumentovaly nedostatkem času na domácnost a stěžovaly si, že poukazy nutné k obstarání potravin a dalších druhů zboží byly vázány na jejich účast na těchto schůzích, které se pro ně tak stávaly v podstatě povinné. Na stížnosti, že se poukazy nevydávají „*pracujícím, ale schůzujícím*“ reagovala Komise žen tvrzením, že neustále prohlubování „*odborářsko – politického uvědomění*“ patří k povinnostem vyplývající z členství v ROH.²⁴

V rámci nábory nových zaměstnanců do znárodněného průmyslu se v propagačních kampaních ženám neustále zdůrazňovalo, že v národních podnicích se sice pracuje za stejných podmínek jako v soukromém sektoru, rozdíl je však v zisku, který „*nepůjde k dobru jednotlivců, nebo skupin, ale ve prospěch celku a v zájmu sociální politiky v novém pojetí*“. Zařazování do zaměstnání začínalo tím, že se uchazečky nejprve přihlásily na úřad ochrany práce,²⁵ z něhož byly přiděleny na pracovní úsek, pro který měly požadované předpoklady či přímo kvalifikaci. Velké množství žen hlásících se do zaměstnání se ale nedařilo nikde umístit kvůli jejich věku. Komise žen musela několikrát zakročit u vedení podniků a závodních rad, které odmítaly přijímat čtyřicetileté ženy s poukazem na jejich stáří. Lehké práce, které měly být přiděleny osobám se sníženou pracovní schopností, byly často vykonávány mladými dívkami nebo dokonce muži. Komise žen požadovala jejich přearování na pracovní pozice vyžadující těžší práci a v této věci se snažila opakovaně interpelovat u Ministerstva ochrany práce a sociální péče. Mobilizaci ženských pracovních sil mělo také pomoci navrhované nařízení o prodloužení pracovní povinnosti žen na 55 let věku a její rozšíření na dvanácti leté ženy. Návrh, který přednesla Komise žen ÚRO v plánovací komisi při hospodářské radě, byl odůvodněn tvrzením, že „*proces stárnutí jednak probíhá u lidí různě, jednak se v dnešní době díky správné duševní a tělesné hygieně lidí neustále zpomaluje a odsunuje až do pozdějšího věku*“. Ženy starší 45 let vykonávaly podle Komise žen svou práci bez jakýchkoliv problémů, k čemuž přispívala „*duševní kázeň a disciplína, kterou s sebou přináší pravidelný a soustavný výkon zaměstnání, potlačuje a snižuje přechodné potíže, jež jsou zatímčasťte subjektivního rázu*“. Některé již zaměstnané ženy spadající do této kategorie návrh tohoto nařízení podporovaly s přáním, aby ženy, které „*dosud nepochopily nutnost pomoci, byly rovněž tímto opatřením k práci přinuceny*“. Nařízení mělo platit pouze do doby, než by se vyřešil nedostatek pracovních sil způsobený především odsunem Němců z pohraničních oblastí.²⁶

²² Významné školení funkcionářek a referentek ROH se konalo ve dnech 19.–24. srpna 1946 v Radošovicích u Prahy. Z konference, která proběhla za přítomnosti generálního tajemníka ÚRO Evžena Erbana, vzešlo 12 rezolucí týkajících se problematických otázek zaměstnaných žen. VOA ČMKOS, f. ÚRO – Org., kart. 24, inv. j. 105/3, Komise žen III, Školení, Zpráva o školení funkcionářek a referentek ROH.

²³ VOA ČMKOS, f. ÚRO – Org., kart. 58, inv. j. 234, Kulturní záležitosti, Školení žen.

²⁴ VOA ČMKOS, f. ÚRO – Org., kart. 59, inv. j. 234, Styky s jednotlivci, Dopis Růžené Bejčkové z 27. 12. 1948.

²⁵ Tyto úřady byly vedeny správními výbory. Správní výbory okresních úřadů ochrany práce jmenoval Zemský národní výbor, zemské úřady ochrany práce pak Ministerstvo ochrany práce za účasti odborové organizace. VOA ČMKOS, f. ÚRO – Org., kart. 44, inv. j. 167/4, Komise žen I, Sociální politika ROH a její význam pro ženy, s. 4.

²⁶ VOA ČMKOS, f. ÚRO – Org., kart. 24, inv. j. 105, Komise žen VII, KOR Praha, Zpráva pro představenstvo ÚRO.

Uplatnění žen v průmyslových závodech a jejich mzdové ohodnocení

Za odvedenou práci byl ženám slíben stejný plat, který příslušel mužům. Podle vyhlášky Ministerstva sociální péče č. 74 ze dne 4. července 1945 o mzdovém zrovnoprávnění žen²⁷ měly ženy obdržet mzdu, která byla stanovena ve mzdových vyhláškách a kolektivních smlouvách pro práci mužů, popřípadě mzdu, která byla pro práci mužů v závodech obvyklá. V praxi ale vypadala situace jinak. Ženy často pracovaly na nižších pozicích, aby jim nemusel být vyplácen plat za kvalifikovanou práci. Komise žen proto prosazovaly v závodech a podnicích pořádání pravidelných kvalifikačních kurzů, které by ženám umožnily zvýšit odborné vzdělání a s ním jejich mzdové zařazení. Instituce, která ženám poskytovala dodatečné vzdělání, byla i Škola práce ÚRO, která pořádala řadu odborně-vzdělávacích kurzů na místní či závodní úrovni. Kurzy se řídily směrnicemi, vydanými ústředním hospodářským referátem, a protože nebyly ve většině případů výdělečné, podléhala jejich realizace předchozímu schválení. Vzdělávat se ženy mohly i četbou knih zapůjčených v závodních odborových knihovnách. Knihovnu většinou vedl kulturní referent ROH a knihy se zakupovaly z finančních darů zaměstnanců či ze zisku závodní rady.²⁸

I přes snahu komisi žen poskytnout pracujícím ženám podmínky ke zvýšení jejich kvalifikace působily v průmyslové výrobě většinou na pozicích pomocných dělnic.²⁹ Výjimku z tohoto pravidla představovaly tradiční obory s velkým podílem ženské práce jako textilní průmysl, v němž z celkového počtu 88 047 zaměstnankyň vykonávalo přes 65 000 činnost odborných a zaučených dělnic. Podobně na tom byla i výroba oděvů, kde na odborných pozicích pracovaly téměř dvě třetiny z celkového počtu zaměstnankyň žen. Za zmínku stojí ještě průmysl kožedělný, ve kterém se uplatnilo 6 942 zaučených dělnic z 12 485 celkově zaměstnaných. Ve sklářském průmyslu a průmyslu kamene, zeminy a keramickém byl počet odborných dělnic téměř stejný jako počet dělnic pomocných. Železářský průmysl naopak představoval největšího zaměstnavatele pomocných dělnic. Z celkového počtu 54 958 jich na této pozici pracovalo 29 455, odbornou činnost pak vykonávalo 13 712 dělnic.

K 1. prosinci 1946 se v pracovním poměru nacházelo 1 045 245 žen z celkového počtu 6 239 232 obyvatelk ČSR. 132 695 jich spadalo pod Slovensko, 912 560 bylo zaměstnáno v Čechách a na Moravě. Počet žen zaměstnaných v průmyslové výrobě se od roku 1921 zvýšil z 21,91 % na 27,51 %. Největší přírůstky vykazoval průmysl strojů, nástrojů a přístrojů, ve kterém vzrostlo procento pracujících žen z 5 % na 17,3 %, kožedělný průmysl, kde nárůst činil dokonce 29 % a průmysl oděvnický, v němž byly v roce 1946 ženy zastoupeny 68,8 %.³⁰ V roce 1946 bylo v průmyslové výrobě na území celé ČSR zaměstnáno 343 200 žen a podle statistiky z října 1947 vzrostl jejich počet na 401 480. Na Čechy a Moravu připadalo z tohoto počtu 352 889 zaměstnankyň, z nichž 310 078 pracovaly jako dělnice, 2 368 jako učednice, 39 092 jako úřednice a 1 351 byly majitelkami či správkyněmi podniku.³¹ Podobně jako v roce

²⁷ Dostupné na <https://www.epravo.cz/vyhledavani-aspi/?Id=11967&Section=1&IdPara=1&ParaC=2> [19. 5. 2017].

²⁸ VOA ČMKOS, f. ÚRO – Org., kart. 44, inv. j. 167/2, Komise žen II, Kultura, tisk, rozhlas, Zpráva o inspekci krajské knihovny v Brně dne 5. a 6. listopadu 1947.

²⁹ K 1. dubnu 1946 pracovalo v průmyslových podnicích v Čechách a na Moravě celkem 290 024 žen. 132 030 bylo zaměstnáno jako odborné a zaučené dělnice, 119 303 jako dělnice pomocné, 2 900 jako učnice a zbylých 35 789 žen pracovalo na administrativních pozicích. I když ve většině průmyslového odvětví počet pomocných dělnic převyšoval počet odborně zaučených, v celkové statistice za rok 1946 není tento fakt patrný z důvodu velkého počtu žen zaměstnaných v textilním a oděvním průmyslu, který tvořil největší shromaždiště ženské pracovní síly. VOA ČMKOS, f. ÚRO – Org., kart. 24, inv. j. 105/3, Komise žen V, Záležitosti sociální, Statistika o počtu a zaměstnanosti žen.

³⁰ V roce 1921 bylo v kožedělném průmyslu zaměstnáno 12,48% žen, v oděvnickém průmyslu 37,97%. VOA ČMKOS, f. ÚRO – Org., kart. 44, inv. j. 167, Záležitosti pracovní, Zvýšení počtu žen činných v povolání, s. 1–2.

³¹ Skutečně ženskou by se dala nazvat továrna na slídivé výrobky „Mika“, která byla jediným podnikem svého druhu v Evropě. Založila ji Herma Čížková, která v ní působila na pozici ředitelky. Zaměstnaný v ní byly z 73% ženy v čele s předsedkyněmi závodní rady. Urbanová, Věra: Pardubické ženy pracují. In: Vlasta. List Rady čs. žen, roč. I., č. 24, s. 15.

1946 bylo nejvíce žen zaměstnáno v průmyslu textilním (113 606), následoval kovoprůmysl (80 199),³² průmysl potravinářský (33 921), oděvní (29 780), chemický (28 766), kožedělný (16 752), papíru (12 867), dřeva (12 752), cukrovarnický a sklářský (přes 11 000), tiskářský (10 455), baňský (6 950), stavební (6 199), lihovarnický (3 206), energetický (3 127) a průmysl pil (2 706). Ženy byly nejméně zastoupeny v průmyslu pivovarnickém (1 842) a vodárenském (227). Rozdíl v počtu žen zaměstnaných v textilním a vodárenském průmyslu činil dokonce 113 379 zaměstnankyň.³³

V národních závodech pracoval oproti závodům soukromým až dvojnásobný počet žen. Kvalifikovaných sil zde příliš nepřibývalo, většina dělnice byla pouze zaučená a pracovala na různých pracovních pozicích. V ČKD – Titových závodech se nejvíce žen uplatnilo ve slévárnách při výrobě menších jader, v jemné mechanice, při výrobě zubařských přístrojů či v navijárně při výrobě statorů a rotorů. Ve Spojených ocelárnách národního podniku Libice dělnice pracovaly na ořezávání, frézování a balení šroubů, válcování a řezání závitů, v kovodílnách závodů Baťa ve Zlíně při dokončovacích operacích po automatu (vrtání, čištění a trídění dílů) a u ozubených kol. Ve Vítkovických železárnách ženy dopravovaly materiál do pecí a vyvážely z pecí, obsluhovaly stroje, vyráběly cihly a jádra a navážely syrový materiál do komor. Poslední činnost byla nejnáročnější, protože dělnice musela v běhu převážet těžký náklad po celou osmihodinovou směnu. Ženy se zde také přeskolovaly na stříhačky plechu a pro práci se soustruhem. Podobně tomu bylo i ve válcovnách plechu v Lískovci u Frýdku, ve kterých ženy transportovaly rozžhavené ploštiny z pecí k válcovacím stolicím, brousily válce během provozu, pracovaly v zušlechťovacích provozech – u pocínování a lakování.³⁴ Ve Spojených kladenských ocelárnách převážely a frézovaly spojky vážící 38 kilogramů, zásobovaly nástrojovnu, pracovaly s magnetovými brusy, na soustruzích, pilkách či vrtačkách.³⁵ Ve Východočeských bavlnářských závodech v Náchodě obsluhovala jedna dělnice nejprve šest stavů, s potřebou růstu produktivity práce se však koncem roku 1948 dostala až ke dvaceti čtyřem stavům na plnoautomatických strojích. Na starších strojích, které potřebovaly více manuálního ovládání, měla na starosti každá dělnice většinou osm strojů. Velká vytiženost neumožňovala vyrábět látky složitých vzorů, vznikalo proto většinou zboží rezně s jedním vzorem.³⁶

Výše platu se v jednotlivých průmyslových odvětvích značně lišila. V kovoprůmyslu obecně pobíraly podle údajů z roku 1947 kvalifikované pracovnice starší 17 let 8,20 Kč za hodinu, po dosažení 24 let 10,20 Kčs a výše mzdy samostatných zvláště kvalifikovaných sil se pohybovala v rozmezí 11,25–12,25 Kčs za hodinu. Mzdy pomocných dělnic po dosažení 17 let byly v průměru o korunu nižší než v případě jejich kvalifikovaných kolegyně, dvaceti čtyřleté dělnice a starší naopak pobíraly zhruba o korunu vyšší plat, než jejich stejně staré zaučené, nikoli však kvalifikované kolegyně. Jednotlivé závody udávaly v roce 1948 daleko vyšší čísla. Průměrný plat vyučených dělnic vyrábějící jádra v Titových závodech činil 20–28 Kčs za hodinu, podobnou sumu pobíraly také pracovnice Vítkovických železáren zaměstnané u strojového míšení materiálu. Nevyučeným dělnicím většinou příslušel plat v rozmezí 14–17 Kčs.³⁷ Mzdy

³² Pokud bychom chtěli znát konkrétní čísla z jednotlivých odvětví kovoprůmyslu, nejpočetněji byly ženy zastoupeny v Hospodářské skupině průmyslu železa a kovu (69 851), následoval Ústřední svaz řemesel (15 928), Čsl. hutní průmysl, vyrábějící železo a barevné kovy (13 933) a Hospodářská skupina energetiky (2 425). Do května 1948 se výrazněji zvedl jen počet žen zaměstnaných v Hospodářské skupině, a to o necelé dva tisíce. VOA ČMKOS, f. ÚRO – Org., kart. 44, inv. j. 167/5, Komise žen – Svazy, Bilance práce žen ve Svazu zaměstnanců v kovoprůmyslu, s. 1.

³³ Do těchto údajů jsou zahrnuty i Slovenky. VOA ČMKOS, f. ÚRO – Org., kart. 44, inv. j. 167, Záležitosti pracovní, Ženy říjen 1947.

³⁴ Ženy a výkon v Karlově hutí. In: Hutník. Podnikový časopis baňské a hutní společnosti, roč. 1947, č. 5, s. 8.

³⁵ Sledujeme práci žen v závodě PH. In: Kladenský Kovák, roč. 1., č. 22, 30. 11. 1947, nestránkováno.

³⁶ Od šesti ke čtyřadvaceti stavům. In: Práce, roč. IV, č. 240, 13. 10. 1948, s. 2.

³⁷ VOA ČMKOS, f. ÚRO – Org., kart. 49, inv. j. 234, Styk se svazy, Zpráva o činnosti, s. 1–5.

v textilu byly celkově nižší než v jiných průmyslových odvětvích. Pradlena na kroužkovém stroji pobírala 8,50 Kčs za hodinu, sukařka jen 7,90, mzda tkadleny se pohybovala v rozmezí 7,90–9,70. Nejvíce si vydělala samostatná švadlena, která za odpracovanou hodinu obdržela 11,50 Kčs.³⁸

V některých krajích byl nedostatek pracovních míst a velký přebytek zaměstnanců. V takových situacích docházelo k přesunu pracovních sil tam, kde jich bylo třeba. Nejčastěji do pohraničních oblastí, z nichž bylo vysídleno německé obyvatelstvo. Přesuny zaměstnanců měly probíhat v rámci národních podniků. Mezi národním podnikem Severočeských tukových závodů a firmou Kunert ve Varnsdorfu byla v únoru 1947 sjednána dohoda o přesunu mladých dívek do 22 let.³⁹ Tomuto rozhodnutí předcházela prohlídka závodu, kterou absolvovaly vybrané členky závodní komise žen. Kladné dojmy, které si delegátky z prohlídky odnesly, se promítly do jejich rozhodnutí doporučit mladým zaměstnankyním ústeckého závodu, aby se dobrovolně ucházely o zaměstnání ve firmě Kunert nejen kvůli lepšímu výděлку, ale také kvůli svému národnímu podniku, „*kteřý musí vypomoci v nesnázi jinému národ. podniku v zájmu zdárného plnění dvouletého plánu*“.⁴⁰ Ženám se však většinou nechtělo opouštět svá pracoviště a dojíždět nebo se stěhovat do jiného města. Neúspěšně proto skončila také plánovaná akce týkající se přesunu mladých svobodných dívek z Ostravska do oblastí, kde jich bylo potřeba – většinou se jednalo o zaměstnání v textilnictví. V jižních Čechách bylo oproti tomu v rámci včleňování žen do průmyslové výroby potřeba vytvořit 21 tisíc pracovních pozic. Komise žen z Českých Budějovic však odmítala nabídky na přeřazení dosud nezaměstnaných žen do jiných částí republiky z důvodu nízkého zalidnění jižních Čech.

Ženy pocházející z neprůmyslových krajů se ucházely o tzv. domáckou práci, která neměla přidělem surovin zatěžovat Ministerstvo průmyslu. Jednalo se tak především o tkání látek, pletení, síťování či o zaměstnání v různých správkárnách prádla a uklížečských družstevch zřízených při družstvu Osвобоzená domácnost.⁴¹ Služby poskytované Osвобоzenou domácností měly zaměstnaným ženám ulehčit domácí práci v tzv. druhé směně, na kterou jim nezbyval dostatek času. Práci pro ženy v domácnosti nabízel i družstvo Jipo.⁴² Komise žen doporučovala, aby ženy zaměstnané v těchto družstvech docházely do provozoven i v případě možnosti práce z domova, protože se tak lépe zaznamenávala jejich pracovní doba a zamezilo se dětské práci.⁴³

Délka pracovního týdne v průmyslových závodech a problémy s ní spojené

Většina ženského osazenstva v závodech měla od počátku problém se čtyřiceti osmi hodinovým pracovním týdnem. Protože ÚRO nepřipouštěla v této věci žádné výjimky, vypukly v závodech, ve kterých se dosud pracovalo jen čtyřicet hodin týdně, proti jeho zavedení ostré protesty. Zaměstnankyně odmítaly pracovat každou sobotu v měsíci navíc a argumentovaly nedostatkem času na vlastní domácnost. Některé požadovaly rozložení čtyřiceti osmi hodin do pěti pracovních dnů, což ovšem Komise žen ÚRO i další složky ROH odmítaly s tím, že příliš dlouhá pracovní doba unavuje, vede ke zvyšování nepozornosti a častějším

³⁸ VOA ČMKOS, f. ÚRO – Org., kart. 44, inv. j. 167/4, Záležitosti organizační, Mzdové zrovnoprávnění žen, s. 4.

³⁹ Firmě Kunert a jejím pobočkám v Krásné Lípě a Vlčí hoře scházelo 5 000 pracovních sil. Ženy si zde po zapracování vydělaly 500–800 Kčs, pletářky na stroji až 1 000 Kčs. Pro mladé zaměstnance byly zřízeny nové internáty s celodenní stravou v hodnotě 15 Kč. Výroba punčoch ve Varnsdorfu. In: Právo lidu, roč. 49, č. 241, 20. 10. 1946, s. 4.

⁴⁰ VOA ČMKOS, f. ÚRO – Org., kart. 45, inv. j. 167, KOR – Ústí nad Labem, Zápis o mimořádné schůzi komise žen při ROH na závodě 21. února 1947.

⁴¹ Osвобоzená domácnost bylo družstvo spravující prádelny, čistírny a žehlírny. Knapík, J. – Franc, M. a kol.: Průvodce kulturním děním a životním stylem v českých zemích 1948–1967. Svazek I. Praha 2011, s. 643–644.

⁴² VOA ČMKOS, f. ÚRO – Org., kart. 44, inv. j. 167, Záležitosti organizační, Činnost ústřední komise žen, s. 3.

⁴³ VOA ČMKOS, f. ÚRO – Org., kart. 24, inv. j. 105/4, Komise žen III, Přednášky, Netušilová, M.: Uplatnění žen v hospodářském a sociálním životě, s. 30.

úrazům. Ženy proto vyžadovaly jeden den volna v měsíci „na prádlo a úklid“ jako v době německé okupace.⁴⁴ Za jeho zachování se stavěly i některé krajské odborové rady žádající po Komisi žen, aby podala návrh na vydání nové vyhlášky, kterou by se pracujícím ženám s vlastní domácností umožnilo vybírat jeden až dva volné dny v měsíci.⁴⁵ Komise žen to odmítla s odůvodněním, že v Protektorátu byla pracovní doba žen delší než čtyřicet osm hodin, a Němci tak ženy „obalamutili tím, že jim vrátili 12 hod. ve volném dni“.⁴⁶ Většina podniků a závodů s poskytováním tohoto volna neměla žádný problém i přes negativní postoj Komise žen ÚRO, která se na celostátní konferenci referentek a předsedek komisí žen kraje a svazů shodla na tom, že „požadování tohoto volna po dobu dvouletky by bylo z celkového národohospodářského hlediska neúnosné“.⁴⁷ Nebylo možné ho prosazovat v celostátním měřítku, protože by způsobilo v průmyslové výrobě velké škody. V mnoha závodech byla zavedena úkolová mzda a pásová výroba, které znemožňovala jakoukoliv absenci. I po tomto konečném rozhodnutí však poskytovaly některé závody ženám volno „na černo“.

Zaměstnaným ženám vadilo na šestidenním pracovním týdnu také překrytí jejich pracovní doby s prodejní dobou obchodů, která byla stanovena v týdnu do 18 hodin, v pátek do 19 hodin a v sobotu bylo možné nakoupit jen do 13 hodin.⁴⁸ Po mnoha došlých rezolucích z jednotlivých závodů se snažila Komise žen prosadit v sociálně – politické komisi požadavek na prodloužení prodejní doby v sobotu o dvě hodiny.⁴⁹ Stejný názor zastávalo i představenstvo ÚRO, které požadovalo otevření obchodů dva dny v týdnu až do 21 hodin.⁵⁰ Opět se jednalo o problematický krok, protože se muselo hledět na spotřebu elektrického proudu⁵¹ a také na názor zaměstnanců v distribuci, kteří si nárokovali stejné právo na volné sobotní odpoledne jako zaměstnanci ve výrobě.

Ženy si po odchodu z práce musely v obchodě vystát dlouhé fronty a ani tak neměly záruku, že se jim podaří sehnat potřebné zboží, protože odpoledne bylo většinou již vše vyprodáno. Komise žen proto požadovala, aby obchody vždy uschovaly část zásob na odpoledne i pro zaměstnané ženy. I když toto řešení Ministerstvo vnitřního obchodu v létě 1948 podpořilo,⁵² nejevilo se jako ideální, protože obchodníci mohli schovávat zboží tzv. „pod pultem“ a při kontrolách tvrdit, že je určeno zaměstnaným ženám. Ministerstvo vnitřního obchodu upozorňovalo, že především v případě textilního zboží bude jeho zajišťování u maloobchodu a jakékoliv přednostní zásobování závodních rad posuzováno jako trestný čin.⁵³

Většina pracujících žen si stěžovala na ženy v domácnosti, které si nákupy nevyřídily dopoledne a zdržovaly je tak od domácích prací, které je po příchodu ze zaměstnání ještě čekaly. Z tohoto důvodu začaly závodní rady podniků vydávat svým zaměstnankyním legitimace opravňující je k přednostnímu nákupu.⁵⁴ Tyto průkazky bylo také možno zakoupit u Svazu zaměstnanců v distribuci a jednotlivých KOR za 1 Kčs. Po jejich předložení měly

⁴⁴ Volno bylo poskytováno pracujícím ženám s vlastní domácností na základě vyhlášky MHP z 15. 11. 1943.

⁴⁵ Záleželo by na počtu rodinných příslušníků; VOA ČMKOS, f. ÚRO – Org., kart. 24, inv. j. 105, Komise žen VII, Karlovy Vary, Volno pracujícím ženám.

⁴⁶ VOA ČMKOS, f. ÚRO – Org., kart. 24, inv. j. 105, Komise žen VII, Karlovy Vary, Úlevy pracujícím ženám.

⁴⁷ VOA ČMKOS, f. ÚRO – Org., kart. 44, inv. j. 167, Komise žen, Záležitosti organizační, Zpráva o činnosti komise žen ÚRO za měsíc duben 1947.

⁴⁸ Nařízením Zemského národního výboru v Praze z 18. dubna 1946. VOA ČMKOS, f. ÚRO – Org., kart. 24, inv. j. 105/3, Komise žen V, Záležitosti sociální, Prodejní doba v obchodech.

⁴⁹ Tento požadavek se vztahoval především na letní měsíce. Zaměstnané ženy nakoupily potraviny včetně masa už v pátek, které se pak při vysokých teplotách do druhého dne zkazilo.

⁵⁰ VOA ČMKOS, f. ÚRO – Před., kart. 4, inv. j. 56, Zápis ze schůze představenstva 17. 3. 1948, s. 9/2–10/1.

⁵¹ S elektrickým proudem se mělo šetřit i při osvětlování výkladních skříní a reklam.

⁵² Po 16 hodině měli obchodníci uschovat 40% zboží pro zaměstnané ženy.

⁵³ Vyhláška č. 2125 ministra vnitřního obchodu ze dne 4. prosince 1946 o odběru a dodávce textilního zboží.

⁵⁴ Realizováno nařízením Zemského národního výboru z 18. dubna 1946, č. 1179/46 o vydávání průkazky pro zaměstnané ženy.

mít ženy v obchodě nárok postoupit ve frontě před ženy, které se touto legitimací prokázat nemohly. V praxi ale většina nakupujících a často i prodávajících tento způsob nákupu neuznávala a běžně docházelo ke slovnímu i fyzickému napadání žen, které chtěly toto právo uplatnit.⁵⁵ Komise žen si opakovaně stěžovala Svazu zaměstnanců v distribuci a požadovala respektování tohoto práva jak od obchodníků, tak i od ostatních zákazníků.⁵⁶

Některé obchody umožňovaly i tzv. nákupy do tašky, při kterých byl nákup doručován až do domu. Zřizování prodejen přímo v závodech představovalo další řešení tohoto problému. Nejvíce se osvědčilo družstvo „Bratrství“, které spolupracovalo s většinou podniků a závodů.⁵⁷ Jejich prodejny bylo možné založit už při padesáti členech v závodech s minimálně dvěma sty zaměstnanci. Byly zásobeny nejen potravinami, ale také textilním zbožím, křemem na boty či nádobím. V některých závodech nákupy obstarávala tzv. svačička, která od každé pracovnice obdržela nákupní tašku se seznamem. Po skončení pracovní doby měly ženy tašky i s nákupem nachystané v prodejně, kde si je vyzvedly a odevzdaly za ně lístky nebo peníze. Zaměstnaným ženám, které získaly tímto krokem možnost nakoupit si přímo na pracovišti, vadilo, že v prodejnách si nejlepší zboží rozebírali po přivezení nových zásob prodávачi a na ně se opět nedostalo. Zaměstnankyně textilních závodů požadovaly otevření samostatných prodejen s textilem přímo u závodů, Svaz zaměstnanců v textilním a kožařském průmyslu ale tento požadavek odmítal s tvrzením, že by se „ještě více rozšířila dnes již nemožně přebujelá síť obchodů s textilním zbožím“.⁵⁸

Ženy, které chtěly nastoupit do zaměstnání, ale jejich rodinná situace jim neumožňovala pracovat osm hodin denně, měly možnost využít polovičního úvazku o délce čtyř nebo šesti hodin. Na zkrácený úvazek pracovaly většinou matky s malými dětmi, které se z různých důvodů nemohly spolehnout na pomoc svých příbuzných a strávit většinu dne mimo domov. Do této skupiny měly být zařazeny i bezdětné ženy, vdané, družky, hospodyně a ženy starající se o jednu osobu.⁵⁹ Komise žen práci na poloviční úvazek podporovala s tím, že takto nastavená pracovní doba výrobu nijak neohrožuje a umožňuje zaměstnat mnoho žen, které stále zůstávaly v domácnosti.⁶⁰ Nevýhodou představovalo zaškolování nových pracovnic, na které muselo vedení podniku vynaložit dvakrát větší náklady než při zaučování ženy pracující na běžné osmihodinové směně. Zavedení zkrácené pracovní doby záleželo na možnostech jednotlivých závodů. Nebránily se mu např. Škodovy závody v Plzni, do kterých docházely ženy pracující čtyři hodiny denně střídavě od šesti do deseti hodin dopoledne a od deseti do čtrnácti hodin odpoledne, pracovní doba dělnic zaměstnaných na šest hodin denně zůstávala stejná s nástupem o šesté hodině ranní. Ke strojům byly z důvodu pravidelného střídání přidělovány pouze ženy se čtyřhodinovou pracovní dobou, přičemž přestávky při předávání strojů měly být co nejkratší, aby tím neutrpěla efektivní pracovní doba. Ostatní dělnice prováděly různé pomocné práce ve skladech a výdejnách.⁶¹

⁵⁵ Např. Carmen Oškerová z berního úřadu v Hodoníně si stěžovala, že při snaze uplatnit právo přednostního nákupu byla ostatními ženami napadena za křiku: „Ty sedíš v úradě, ty nemusíš žrát!“ Ve svém dopise Ústřední radě odborů se proto ptá, zda mají ženy zaměstnané v továrnách a obchodech přednost před úřednicemi. VOA ČMKOS, f. ÚRO – Org., kart. 59, inv. j. 234, Styky s jednotlivci, Dopis Carmen Oškerové ze dne 14. 8. 1948.

⁵⁶ Přednostní právo nákupu pro pracující ženy průběžně projednávala na Ministerstvu vnitřního obchodu a se Státním plánovacím úřadem.

⁵⁷ Do prosince 1948 zahájilo svůj provoz v Čechách a na Moravě asi 100 závodních prodejen. Jednalo se například o strašnickou Teslu, Pal ve Kbelích či jinonický závod Jana Švermy. 100 prodejen přišlo za ženami do továren. In: Práce, roč. IV, č. 287, 9. 12. 1948, s. 3.

⁵⁸ VOA ČMKOS, f. ÚRO – Org., kart. 44, inv. j. 167/5, Svazy, Textilní prodejny.

⁵⁹ VOA ČMKOS, f. ÚRO – Org., kart. 24, inv. j. 105 /3, Komise žen V, Záležitosti sociální, Návrh na zařazení žen do výroby, s. 1.

⁶⁰ Mezi prvními zavedly čtyřhodinovou pracovní dobu závody Karlova huť, Škoda v Mladé Boleslavi či ČKD.

⁶¹ VOA ČMKOS, f. ÚRO – Org., kart. 24, inv. j. 105 /3, Komise žen V, Záležitosti sociální, Dopis podnikového ředitele Škodových závodů Otakara Šolty poslanci Václavu Ciprovi.

Na běžnou osmihodinovou směnu měly být zařazeny především bezdětné, svobodné a rozvedené ženy či vdovy, kterým popřípadě nic nebránilo přestěhovat se za prací jinam. Bylo jim neustále vštepováno, „aby přijaly úkoly, vznášené na ně budovatelským dvouletým plánem, jako svou národní povinnost a nadšené je plnily“.⁶² Zájemkyně o zaměstnání se rozmísťovaly do závodů podle potřeby trojím způsobem: do odvětví, ve kterých byly zaměstnávány ženy přednostně, výhradně a v určitém procentu k zaměstnaným mužům. V závodech se z tohoto důvodu prováděly kontroly a zjišťovalo se vhodné pracovní umístění žen. V kovoprůmyslu šlo o továrny na výrobu telefonních aparátů, radiových přístrojů, osvětlovacích, topných a elektrických těles, průmyslovou výrobu hodin či obor jemné mechaniky. V dopravě se uvažovalo o pozice průvodčích ve vlacích, tramvajích a autobusech, na poštách pracovaly ženy běžně jako telefonistky a telegrafistky či v energetice u měřících přístrojů. V dřevoprůmyslu se ženy zapojily do výroby hraček a hudebních nástrojů. Požadovalo se zaučení žen v soustružnictví, zpracování umělých hmot, autolakovních, výrobě dřevěných knoflíků a knoflíků z umělých hmot, kartáčnictví, košíkářství a čalounictví. V chemickém průmyslu se ženy uplatnily jako detažérky (čističky skvrn) v čistírnách, při žehlení a při výrobě technických plynů.

Omezení ženské práce

Uvažovalo se i o zapojení žen do důlních prací. Komise žen ÚRO se spolu s odborníci z Ústavu lidské práce a Úřadu ochrany práce po prohlídce dolu Gottwald a poradě se zástupci Ústředního svazu v hornictví shodly, že práce v dolech není pro ženy vhodná. Vzhledem k nedostatku pracovních sil v tomto odvětví ale doporučily povolit ženám, které se dobrovolně přihlásí, toto zaměstnání vykonávat. Stejně tak se ženy měly zapojit do uhelných brigád, pořádaných o nedělích a svátcích s tím, že se nebude „činit rozdílu mezi ženami a muži“. Proti trvalému zaměstnání žen v dolech se však postavilo Ministerstvo sociální péče již svým výnosem z 21. prosince 1945 z důvodu nepřiměřené fyzické náročnosti, která by nepříznivě působila na ženský organismus. Stejný názor zastávala také Ústřední rada odborů. Ministerstvo průmyslu proto rozhodlo, že podzemní práce můžou vykonávat jen muži.⁶³

Podle § 9 zákona o osmihodinové pracovní době z prosince 1918 nesměly ženy vykonávat také práci v noci.⁶⁴ Komise žen v době plnění dvouletého plánu proti noční práci neprotestovala, požadovala však, aby závody projednávaly tuto záležitost s každou zaměstnankyní jednotlivě a nezaváděly ji jako obecnou povinnost. Těto možnosti se mělo využít jen jako krajního řešení a pokud v závodech pracoval dostatečný počet mužských zaměstnanců, měly být ženy z nočních směn zcela vyjmuty.⁶⁵

Komise žen a odstranění tzv. „druhé směny“ zaměstnaných žen

I přes neustálé výzvy ROH mnoho žen stále pracovat odmítalo.⁶⁶ Na ty, které si zaměstnání samy aktivně nevyhledávaly a na výzvy ROH nereagovaly, se mělo veřejně upozorňo-

⁶² VOA ČMKOS, f. ÚRO – Org., kart. 24, inv. j. 105/1-2, Komise žen II, Rezoluce, Opis. Ministerstvu sociální péče, s. 1–2.

⁶³ VOA ČMKOS, f. ÚRO – Org., kart. 24, inv. j. 105/3, Záležitosti sociální, Používání žen ku pracím na dolech a v podzemí, s. 1.

⁶⁴ Dostupné na <http://ftp.aspi.cz/opispdf/1918/017-1918.pdf> [28. 7. 2017].

⁶⁵ Na těhotné a kojící ženy se toto nařízení nevztahovalo vůbec. VOA ČMKOS, f. ÚRO – Org., kart. 24, inv. j. 105/3, Komise žen V, Záležitosti sociální, Sociálně politické komisi.

⁶⁶ Ještě v roce 1948 mnoho žen odmítalo pracovat, podle poslankyně KSČ Anny Mrskošové (5. června 1893–29. dubna 1960) šlo především o vysokoškolačky. VOA ČMKOS, f. ÚRO – Org., kart. 58, inv. j. 234, Zápis o schůzi předsednictva Rady čs. žen konané 1. VIII. 1948, s. 5.

vat, aby „*tyto asociální případy vymizely*“.⁶⁷ Nezaměstnané ženy však měly celou řadu důvodů, proč do práce nenastoupit. Ne vždy byli muži tolerantní k nové roli, která se od žen očekávala. Někteří mužští zaměstnanci a manželé žen v domácnosti nepřijímali novou situaci kladně, „*staví se proti práci žen, někde ji ironisují, jinde ženám opravdu zamezují přístup k činnostem*“.⁶⁸ Samy členky ROH připouštěly, že ženy, které se dobrovolně hlásí do práce, jsou často odmítány a místo nich je dáována přednost mužům. Odkazovaly se přitom na Třineckou železářnu, která snížila počet zaměstnaných žen na polovinu a nově uvolněná místa obsadila muži. Po různých intervencích byla sice správa závodu ochotná přijmout propuštěné ženy zpět, ovšem ne na původní místa.

Nejčastějším důvodem neochoty žen nastoupit do zaměstnání byla skutečnost, že s malými dětmi a vlastní domácností nechtěly trávit osm hodin mimo domov. Komise žen proto prosazovala zřizování jeslí a mateřských školek při závodech, prádelnách, správkárnách a závodních kuchyních, které ženy „*z větší části osvobodí od druhého zaměstnání, kterým práce v domácnosti dosud je*“.⁶⁹

Závodní kuchyně

V závodních kuchyních se měla stravovat nejlépe celá rodina, aby žena po příchodu ze zaměstnání nemusela vařit a uspořádala tak i uhlí.⁷⁰ V roce 1946 fungovalo v Čechách a na Moravě kolem dvou tisíc závodních kuchyní, z toho v Praze 700–750. V nich se stravovalo přibližně 400 tisíc strážníků. Každá závodní kuchyň dostávala dvojí příděl zásob, a to řádné a mimořádné (většinou od UNRRy). Kvalitu pokrmů kontrolovala sociální pracovnice, protože strážníci s ní ve většině případů nebyli spokojeni. Zaměstnanci si stěžovali i na stravování v závodní kuchyni v ústřední budově ÚRO na Perštýně, které ohodnotili jako „*kvalitativně i kvantitativně zcela nevyhovující*“. Komise žen ÚRO byla o této situaci informována a ve svých prohlášeních neustále zdůrazňovala nutnost „*důsledně zdvihnout úroveň závodního stravování*“ a „*dbát na zkvalitnění podávaných pokrmů po stránce zdravotní a výživné*“.⁷¹ Navrhovala proto zaměstnat v závodních kuchyních absolventky odborných kuchařských oddělení při odborných školách pro ženskou povolání, které by svými znalostmi pomohly pozvednout zdejší úroveň. O stravování v závodních jídelnách byl velký zájem nejen v Praze, ale i v dalších větších městech. V roce 1948 musela ÚRO řešit nedostatek místa, kvůli kterému se před jídelnami tvořily dlouhé fronty a „*ztrácely se tak miliony pracovních hodin*“. Řešení představovaly prázdné místnosti hostinců a restaurací, které se měly pronajmát pro strážníky závodních jídel.⁷²

Osvobozená domácnost

Další podstatné osvobození žen od namáhavé práce mělo zajistit zřizování prádeln, žehlíren a správkárn u jednotlivých závodů, podniků a úřadů, které tak činily na vlastní náklady. Protože se jednalo o podniky nevýdělečné, bylo nutné upravit ceny za tyto služby tak,

⁶⁷ VOA ČMKOS, f. ÚRO – Org., kart. 6, inv. j. 49/11, Komise žen I, Zápis z porady členek závodních rad a členek závodních organizací tiskářských, typografických, litografických, knihařských, lučebních, chemických apod. podniků dne 22. srpna 1945, s. 1.

⁶⁸ VOA ČMKOS, f. ÚRO – Org., kart. 6, inv. j. 49/6, Komise žen I, Zápis ze schůze členek závodních odborových skupin a členek závodních rad kovoprůmyslových podniků konané dne 17. X. 1945 v budově KOR, s. 2.

⁶⁹ Spolupracovala přitom s Osídlovacím úřadem. VOA ČMKOS, f. ÚRO – Org., kart. 24, inv. j. 105, Komise žen VII, Všeobecné směrnice.

⁷⁰ O závodních kuchyních více Kratinová, Alžběta: Závodní stravování mezi lety 1938–1953. In: Acta Historica Universitatis Silesianae Opaviensis 9, 2016, s. 161–174.

⁷¹ VOA ČMKOS, f. ÚRO – Org., kart. 24, inv. j. 105/4, Komise žen V, Záležitosti národohospodářské, Dvoutletka ústřední komise žen ROH, s. 2.

⁷² VOA ČMKOS, f. ÚRO – G. sekr., kart. 4, inv. j. 149, Závodní jídelny, s. 4.

aby je ženy využívaly a pritom se pokrýl jejich provoz.⁷³ Komise žen ÚRO však upřednostňovala a ženám doporučovala především prádelny již zmiňovaného družstva Osvobozená domácnost. V Praze se jednalo hlavně o prádelny Smetana, Oscar Haac, Racek, Labuť a Vejnár, které vypraly 6 500 kilogramů prádla denně.⁷⁴ Prádelny Osvobozené domácnosti poskytovaly také službu odvozu špinavého prádla přímo ze závodů a úřadů a jejich doručení zpět. Členský podíl činil 350 Kčs s možností sestavení splátkového kalendáře a přihlášeným členům se pralo se slevou. Jelikož bylo všeobecně známo, že ženy těmto prádelnám nedůvěřovaly, zahájila Komise žen ÚRO velkou propagační kampaň. V prádelnách byly pořádány pravidelné prohlídky a přednášky, na kterých se ženám vysvětlovalo, jak tyto služby fungují. Ženy sice nemohly ve svých domácnostech konkurovat množstvím mýdla, vody a páry, kterými družstevní prádelny disponovaly, vadila jim však dlouhá čekací lhůta zaviněná dlouhodobým nedostatkem trichlorethylenu. Další problém představovaly časté ztráty a špatná kvalita praného prádla, která byla způsobena používáním velkého množství chemických přísad.⁷⁵ Zlepšení poskytovaných služeb bránila také špatná situace v zásobování, která neumožňovala rozšířit výrobu elektrických praček kvůli nedostatku výrobních surovin.⁷⁶ Až do roku 1948 byl v provozu pouze malý počet družstevních prádelen také kvůli nedostatečnému prostoru, který závisel převážně na množství přidělených konfiskátů. Ve většině krajů se tak pralo v několika menších prádelnách umístěných ve větších městech.⁷⁷ Nespokojenost se službami prádelen Osvobozené domácnosti se naplno projevila koncem roku 1948. Na rozdíl od venkovských oblastí a menších měst, kde vznikaly prádelny také ze soukromých podniků, nepracovaly pražské prádelny ustanovené z konfiskátů podle očekávání. Některé byly zcela bez práce,⁷⁸ jinde stroje běžely jen na třetinový výkon. Nedostatek kvalifikovaného personálu se snažilo vedení získat také školením dorostu. Nové prádelny, na jejichž stavbu nedisponovala Osvobozená domácnost dostatečnými finančními prostředky, měly být vystavěny prostřednictvím dobrovolných brigád. Celková situace se zlepšila až po únoru 1948, kdy došlo k další vlně znárodnování a o přidělu konfiskátů pro Osvobozenou domácnost mohla nově spolurozhodovat také Rada československých žen, jejich členkami byly i ženy z vedení Osvobozené domácnosti.

Ulehčit ženám práci měla i mechanizace domácnosti. Nových praček a kuchyňských robotů ale bylo málo a do běžné distribuce se dostaly jen ve velmi omezeném množství. Elektrolux vyrobené v Československu se neprodávaly kvůli nedostatku konektorů dovážených ze Švýcarska. Místo nich měly být do prodeje umístěny podstatně dražší švýcarské elektroluxy, jejichž cena se pohybovala okolo 4 tisíc Kčs za kus. Komise žen kvůli jejich vysoké ceně navrhovala, aby se neprodávaly „zámožným jednotlivcům“, ale darovaly se uklízcím družstvům Osvobozené domácnosti.⁷⁹

⁷³ Za kilo vypraného prádla se platilo 10–18 Kčs, v družstvu se při dostatečném počtu družstevníků mohla cena snížit až na 7 korun. VOA ČMKOS, f. ÚRO – Org., kart. 24, inv. j. 105/3, Komise žen VII, KOR Ústí nad Labem, Zápis ze schůze žen odborárek, Národní fronty žen a Rady žen dne 16. října 1946.

⁷⁴ Podle Zprávy komise žen za měsíc červen 1947 ztratila pracující žena praním prádla 76 000 000! hodin ročně. VOA ČMKOS, f. ÚRO – Org., kart. 44, inv. j. 167, Zpráva o činnosti komise žen za měsíc červen 1947.

⁷⁵ Prádlo se často vracelo roztrhané.

⁷⁶ Kvůli nedostatku uhlí a železa byla firma Perun schopná vyrobit pouze 300 praček za rok. VOA ČMKOS, f. ÚRO – Org., kart. 44, inv. j. 167/1, Komise žen, Zápis ze schůze výkonného výboru ústř. kom. žen ze dne 11. II. 1947, s. 3.

⁷⁷ Například v Jablonci nad Nisou byly koncem roku 1946 v provozu dvě prádelny, z nichž větší firmy Svatopluk Riegel disponovala dvěma elektrickými mandly, jedním velkým žehlicím strojem, malou ruční žehlírnou, dvěma pracovními stroji, jednou odstředivkou, třemi vanami a jedním kotlem. Vše fungovalo na elektrický proud a chemicky změkčovaná voda se odebírala z městské vodárny. VOA ČMKOS, f. ÚRO – Org., kart. 24, inv. j. 105, Komise žen VII, KOR Liberec, Zjištění stavu prádelen v našem kraji.

⁷⁸ Jednalo se o pražskou prádelnu Labuť.

⁷⁹ VOA ČMKOS, f. ÚRO – Org., kart. 44, inv. j. 167, Komise žen – zprávy o činnosti, Činnosť ústrednej komise žen, s. 2–3.

Závodní jesle a mateřské školy

Navrhované zřizování mateřských školek a jeslí přímo v podnicích a závodech působilo velké obtíže, protože ne všude k tomu byly vhodné podmínky. V některých závodech pracovaly jen bezdětné ženy nebo měly v kolektivu zaměstnanců malé zastoupení. Ve městech se pak závodní jesle zřizovaly velmi málo kvůli husté zástavbě.⁸⁰ Roli hrála také vzdálenost, kterou musely některé ženy do zaměstnání urazit. Pokud dojížděly daleko, bylo pro ně praktičtější umístit děti do institucí nacházejících se blíže k jejich bydlišti. Podporovala se proto modernizace a nová výstavba jeslí a mateřských škol v obcích a okresech, na jejichž provoz měly přispívat také jednotlivé závody a místní národní výbory.⁸¹ Sociální komise se přiklábila k návrhu zřizovat tyto instituce především v okolí průmyslových oblastí. Mateřské školy a jesle měly být vybudovány v hygienicky nezávadných budovách⁸² s dostatečným počtem personálu schopným postarat se o děti a poskytnout jim veškerou možnou péči. Provoz jeslí se řídil Všeobecným řádem pro jesle, podle něhož měla být kvalifikovaná síla v jeslích zastoupena správkyní, pěstounkou a dětská sestra sestrou. Správkyně měla na starosti hospodářské záležitosti jeslí, pěstounka a dětská sestra péči o děti, které se dělily do tří skupin: kojenci do 9 měsíců, batolata do 18 měsíců a batolata do 3 let. V jedné skupině nesmělo být víc jak 12 kojenců, v případě batolat byl povolený počet 18. Pokud se v jeslích nacházelo dětí více, utvořila se skupina nová. O každou skupinu se starala pěstounka nebo dětská sestra a jedna pomocná síla. V případě pomocných sil se často jednalo o dobrovolníky, kteří u starších dětí zajišťovali jejich pravidelné procházky na čerstvém vzduchu, které při nízkém počtu zaměstnanců ústavy nebyly schopné zajistit a děti tak byly odkázány pouze „na postýlky v místnostech“.⁸³

Veškerý personál se podroboval pravidelné lékařské prohlídce, která zahrnovala i zkoušky na TBC, BWR a přenos nakažlivých nemocí. Zdravotní dozor v jeslích vykonávaly poradny pro matky a děti, ustanovené v jednotlivých závodech, v případě jejich neexistence přecházel tato zodpovědnost na závodního lékaře či státního obvodního lékaře, jehož povinností bylo navštěvovat jesle dvakrát týdně a jednou měsíčně provést individuální prohlídky dětí.⁸⁴

Závodní jesle i dětské domy⁸⁵ trpěly dlouhodobým nedostatkem textilu, který se snažilo ÚRO pokrýt mimořádnými přiděly plátna na ložní prádlo a dětské oblečení. Nejednalo se však o individuální zásobování dětí, ale o vybavení institucí. Na děti se tedy nemusely odevzdávat body a celkovou částku hradil „*vydržovatel závodního domu*“.⁸⁶

V roce 1946 fungovalo při závodech v Čechách a na Moravě 8 jeslí, 14 mateřských škol a 58 dětských závodních domů. V nich bylo zaměstnáno 18 sociálních pracovníc s odborným vzděláním, 93 s krátkodobými kurzy a nespočet dalších, které nebyly nijak vyškoleny.

⁸⁰ Výjimku představovala připravovaná stavba závodních jeslí firmy Tesla – Praha Strašnice, jejíž závod byl umístěn na městské periferii a měl tak kolem sebe dostatek prostoru pro další výstavbu.

⁸¹ Jedny z prvních nově realizovaných jeslí po válce byly např. jesle a mateřská škola Dr. V. Vacka v Alšových sadech, které projektovala Ing. arch. Milada Petříková-Pavliková. Žena projektantkou nových pražských jeslí. In: Vlasta. List Rady čs. žen, roč. I., č. 42, 1947, s. 15.

⁸² Na základě výnosu 1211/46 Ministerstva ochrany práce a sociální péče ze 14. února 1946 byly vydány pokyny okresním a místním národním výborům, podle kterých měly při zajišťování objektů a budov po Němcích a kolaborantech dávat přednost potřebám jeslí a mateřských škol. V praxi ale narážela Komise žen na neporozumění vedoucích činitelů v obci, kteří upřednostňovali přidělování těchto nemovitostí do soukromých rukou. VOA ČMKOS, f. ÚRO – Org., kart. 24, inv. j. 105, Komise žen VII, KOR Liberec, Zpráva pro konferenci žen svolanou na den 16. 12. 1946.

⁸³ VOA ČMKOS, f. ÚRO – Org., kart. 24, inv. j. 105/3, Komise žen V, Záležitosti sociální, Péče o mládež v Praze XIV.

⁸⁴ VOA ČMKOS, f. ÚRO – Org., kart. 44, inv. j. 167, Komise žen, Záležitosti sociální, Zdravotní dozor v jeslích.

⁸⁵ Jednalo se o jesle spojené s mateřskou školou. VOA ČMKOS, f. ÚRO – Org., kart. 24, inv. j. 105/4, Komise žen V, Záležitosti národohospodářské, Dvouletka ústřední komise žen ROH, s. 2.

⁸⁶ Textil pro závodní jesle. In: Odborář, roč. I., č. 2, 8. 10. 1948, s. 68.

V době dvouletky mělo být vystavěno 48 jeslí, podle propočtů z roku 1947 jich však bylo zapotřebí o 352 více. Celkovou situaci ztěžovalo i začlenění výchovy dětí a školního vzdělávání pod tři různá ministerstva. Děti do tří let (jesle) spadaly pod Ministerstvo sociální péče, od tří do šesti let (mateřské školy) pod Ministerstvo školství a ošetrovatelské a zdravotnické školy pod Ministerstvo zdravotnictví. Finance na výstavbu jeslí a mateřských škol se tedy nečerpaly z rozpočtu jednoho ministerstva, což komplikovalo jejich realizaci i další plánování. V rámci podpory uhradilo Ministerstvo sociální péče každému staviteli jeslí 75% nákladů včetně mezd kvalifikovaného personálu. Dotace na léta 1947–1948 pokrývala 120 staveb jeslí, z toho měly být dvě třetiny zřízeny při závodech.⁸⁷ V dubnu 1948 se nejvíce závodních jeslí nacházelo v královohradeckém kraji (22) a na Ostravsku (10), u závodních mateřských škol byla situace stejná. Karlovy Vary neměly oproti tomu v září 1948 zprovozněny ani jedny jesle. V Praze byla na rok 1948 schválena stavba 15 jeslí, z nichž se 13 mělo nacházet v nových dřevěných pavilonech a 2 ve zděných budovách.⁸⁸

Výstavba jeslí a mateřských školek byla považována za důležitý krok pro úspěšné plnění nejen dvouletého, ale následně i pětiletého plánu. V něm se naplno prosadilo zřizování mateřských škol s nepřetržitou celodenní péčí. Od roku 1949 je měly povinně navštěvovat všechny děti od pěti let. Ministerstvo zdravotnictví a Ministerstvo sociální péče však velké množství konfiskovaných budov, ve kterých bylo plánované školky zřídit, neuznalo za způsobilé k tomuto účelu. Kvůli nízké kapacitě se tedy do školek umísťovaly přednostně děti zaměstnaných žen.⁸⁹ Jednalo se o přechodné opatření, které mělo být po zprovoznění dalších budov sloužících k tomuto účelu zrušeno. Ne všechny ženy však měly o umístění svých dětí do závodních jeslí zájem. Již zprovozněné jesle ve Spojených ocelárnách v Chomutově a mosteckých RIKO závodech musely být už koncem roku 1947 pro nezájem uzavřeny.

Zásobování pracujících žen

Komise žen se dlouhodobě potýkala se špatnou situací v zásobování. Nedostatek běžného oblečení, dámských punčoch, šátků a pracovních oděvů ovlivňoval život většiny společnosti, proto bylo velmi důležité upevnit a stabilizovat situaci v textilním průmyslu. Textilačky si stěžovaly na nepořádek v distribuci surovin a žádaly o jejich správné rozdělení.⁹⁰ O situaci v továrnách, kvalitě strojů a jejich přidělení jednotlivým podnikům a závodům se zajímala i Komise žen ÚRO, která na svém schůzce v Radošovicích v srpnu 1946 vydala prohlášení pro Ministerstvo průmyslu, v němž požadovala rozmístění nepotřebných strojů do továren a podniků, aby dále nechátraly na místech, kde jich už nebylo potřeba. V zájmu plynulého chodu dvouletého plánu mělo také dojít k okamžitému rozhodnutí o podnicích v národní správě – buď je znárodnit, združstevnit nebo předat do vlastnictví.⁹¹

⁸⁷ VOA ČMKOS, f. ÚRO – Org., kart. 44, inv. j. 167/1, Komise žen, Záležitosti organizační, Zápis ze schůze výkonného výboru komise žen ÚRO dne 6. V. 1947, s. 1.

⁸⁸ Výstavba jednoho dřevěného pavilonu stála 2 a půl milionu Kčs, zděný dům 6 milionů. Celkový rozpočet na výstavbu nových jeslí v Praze tak činil 50 milionů Kč. Padesát milionů na nové jesle. In: Práce, roč. IV, č. 28, 3. 2. 1948, s. 4.

⁸⁹ Podle předběžných statistik se mělo v době pětiletého plánu narodit 1 205 000 dětí, pro něž bylo k dispozici jen 15 000 míst; VOA ČMKOS, f. ÚRO – Org., kart. 58, inv. j. 234, Zápis ze schůze ÚKŽ z dne 27. 10. 1948, s. 2.

⁹⁰ Soukromé podniky podle textilaček dostávaly přiděly zásob na úkor podniků národních a stroje z konfiskovaných podniků se prodávaly soukromníkům i přes potřebu znárodněných podniků. VOA ČMKOS, f. ÚRO – Org., kart. 24, inv. j. 105/1-2, Komise žen II, Záležitosti organizační, Textilačky vítají dvouletý budovatelský plán Gottwaldovy vlády, s. 2.

⁹¹ Ministerstvo průmyslu se bránilo, že za pomalé rozmísťování strojů z likvidovaných továren nenese vinu, protože tato činnost byla v kompetenci Osídlovacího úřadu a Fondu národní obrany. VOA ČMKOS, f. ÚRO – Org., kart. 24, inv. j. 105/4, Komise žen V, Záležitosti sociální, Dopis ministra průmyslu Ústřední radě odborů z 10. září 1946.

Situace se stávala kritičtější s přicházející zimou. Ženy pracující v rozlehlých dílnách, které se nedaly dostatečně vytopit, potřebovaly teplé oblečení, kterého se jim nedostávalo. Ústřední rada odborů proto uzavřela s Ministerstvem vnitřního obchodu dohodu, kterou si zajistila přidělení 60% veškeré znárodněné textilní výroby, o jejíž rozdělení mezi zaměstnance pak mohla sama rozhodnout. První polovina byla určena pro technickou a speciální potřebu (policie, armáda, nemocnice), druhá pro výrobu civilního oblečení. Kvalita textilního zboží nebyla valná, i když se postupně zlepšovala.⁹²

Ani při účelněji řízené distribuci nebylo textilních výrobků dostatek. Nedostatkovým zbožím byly kromě běžného oblečení a ložního prádla i dětské plenky, které se místo umístění do prodeje zaslaly do tiskáren a následně prodávaly jako záclony.⁹³ Komise žen reagovala na kritickou situaci také snahou přizpůsobit módu potřebám trhu a žádala proto redakce ženských časopisů, aby „*přinášely obrázky šatů s přiměřeně dlouhými sukněmi a střizlivou a jednoduchou módou a nepropůjčovaly se propagaci dlouhých sukní, které nevyhovují našim textilním možnostem ani vkusu našich žen*“.⁹⁴

Nejvíce si ženy stěžovaly na nedostatek punčoch a šátků, kterými si při práci zakrývaly vlasy. I přesto, že textilního zboží bylo málo, kladlo Ministerstvo průmyslu velký důraz na export, přičemž mezi nejžádanější patřily právě punčochy, které tvořily jeden z nejuspěšnějších vývozních artiklů.⁹⁵ Zásobování domácího trhu látkami potřebnými k výrobě pracovních oděvů se nezlepšilo ani v roce 1948. Textilní továrny vyprodukovaly o milion metrů kepru méně, než stanovil výrobní plán. Měsíčně se tak do továren dostalo pouze 25–30 000 pracovních oděvů, ačkoliv aktuální potřeba činila 900 000. Protože na ministerstvech nebyl podle Komise žen ÚRO nikdo schopen přimět továrny, pro něž byla výroba těchto látek málo výnosná, ke splnění jejich závazku, nařídilo prezidium ÚRO vypracovat podání na předsednictvo vlády a generální sekretariát Hospodářské rady.⁹⁶

Většina zboží byla na přiděl. Pokud dotyčný neobdržel na určitý druh zboží poukaz, neměl na něj nárok. Poukazy se vztahovaly na jídlo, různé druhy oblečení či topivo. Velmi špatnou situaci s přiděly punčoch pro pracující ženy se snažily vyřešit komise žen při KOR, které umožňovaly závodním komisím žen podat jejich prostřednictvím hromadné objednávky punčoch a textilu pro své odborově organizované zaměstnankyně. Závodní komise žen si pro hromadnou objednávku punčoch musely obstarat ústřížky a, b, c, d se čtyřmi body a ústřížky i, h s šesti body, které nalepily na papír s razítkem firmy, připsen závodní odborové skupiny a podpisem předsedy. Takto vyplněný dokument se odnesl na zásobovací oddělení ÚNV, kde se na počkání vystavil hromadný odběrný poukaz na punčochy, který žadatel nakonec odevzdal na oddělení žen KOR.⁹⁷ Punčochy většinou pocházely od firmy Baťa, která umožňovala jejich výdej i na hromadný poukaz opatřený na místním národním výboru.⁹⁸ Problémem byl ústřížek a, který v době konání této akce již nevlast-

⁹² Hlavní potíže způsobovaly především zastaralé vybavení a nedostatek kvalitních surovin. Velkou roli hrál zpočátku také nízký počet kvalifikovaných pracovních sil, způsobený odsunem Němců z pohraničních oblastí.

⁹³ Část zásob se občas do prodeje uvolnilo pod cenou 195 Kčs za tucet plenek. VOA ČMKOS, f. ÚRO – Org., kart. 44, inv. j. 167, Zásobovací záležitosti, Obstarávání plenkoviny.

⁹⁴ VOA ČMKOS, f. ÚRO – Org., kart. 59, inv. j. 234, Komise žen – KOR Praha, Usnesení kulturně – propagační komise, s. 1.

⁹⁵ VOA ČMKOS, f. ÚRO – Org., kart. 44, inv. j. 167/6, Záležitosti organizační, Zápis o konferenci Národní fronty žen dne 4. listopadu 1947 v ministerstvu průmyslu, s. 13.

⁹⁶ VOA ČMKOS, f. ÚRO – Před., kart. 4, inv. j. 54, Zásobování pracovními oděvy, s. 5–6.

⁹⁷ V Brně bylo na tyto poukazy do konce roku 1947 přiděleno 18 940 párů punčoch.

⁹⁸ Například závody v okolí Brna si mohly poukaz na hromadnou objednávku punčoch obstarat proti odevzdání příslušných ústřížků na místním národním výboru. VOA ČMKOS, f. ÚRO – Org., kart. 45, inv. j. 167, Komise žen KOR – Brno, Měsíční statistická zpráva ke konci měsíce dubna 1947, s. 2.

nila většina žen.⁹⁹ Stížnosti se vyskytovaly i na cenu punčoch, která se do konce roku 1947 vyšplhala na 109 Kčs, po zavedení daně z luxusu dokonce na 150 Kčs. V případě textilu musela každá žena dodat vlastní poukazy na kanafas a body na flanel a popelín závodní komisi, která je až do vyřízení objednávky u některého obchodníka ponechávala u sebe. Tento typ zboží se objednával například u Východočeských bavlnářských závodů a její vyřízení trvalo několik měsíců, protože až 95% výrobků se opět vyváželo do zahraničí. Tento způsob měl nahradit předností prodej textilního zboží zaměstnaným ženám ve večerních hodinách, který se koncem roku 1947 jevil již jako zcela nevyhovující. Ve větších městech bylo zaměstnáno tisíce žen s různou pracovní dobou, přičemž řada z nich stále čekala na vyhotovení legitimace pro přednostní nákup. I po jejím obdržení stejně nezískaly záruku, že požadované zboží obdrží, protože do prodeje bylo v odpoledních hodinách vydáváno jen část zásob a po jejich rozebrání musely ženy čekat do druhého dne.

Ženy požadovaly rovnoprávnost i v přidělech kuřiva a stěžovaly si, že se vztahují jen na muže, mnohdy nekuřáky, kteří s tímto zbožím dále obchodovali. Závodní rady, které měly rozdělování mimořádných přidělů ve své kompetenci, podle nich nejen upevňovaly nerovnoprávnost žen a mužů, ale navíc svým jednáním podporovaly černý trh. V protestu, který byl sepsán závodní radou tiskařských, nakladatelských a knihkupeckých podniků Svoboda a zaměstnaneckou radou ZOB II. vznesly jejich členky požadavek za „*všechny pracující ženy proti upírání jejich přirozených práv*“, které si nepřejí, aby „*byly přehlíženy a stavěny na roveň nemyslicích tvorů, kterým se může předkládat něco jiného v tisku, než se ve skutečnosti dělá*“. Ženy, kterým byla deklarována rovnoprávnost v hospodářském, kulturním i politickém životě, vyžadovaly, aby jim z tohoto důvodu byly „*jakékoliv přiděly stejnoměrně rozdělovány*“.¹⁰⁰ Protože některé závody rozdělovaly mezi muže i dámské prádlo, ženy si logicky o to více nárokovaly příslušnou část z přidělů kuřiva. Komise žen je v tom plně podporovala a nechala prostřednictvím krajských komisí žen vypracovat průzkum, kolik žen skutečně kouří. Neseťkal se však s úspěchem, protože většina závodů a podniků nebyla schopná skutečné kuřačky spočítat. Přihlásila se totiž i většina nekuřaček, které cigarety buď předávaly členům rodiny, nebo je vyměňovaly za jiné spotřební zboží.¹⁰¹ Ačkoliv předsednictvo ÚRO souhlasilo s přidělováním cigaret ženám, na druhou stranu se obávalo „*podpoření černého trhu, protože procento nekouřících žen je daleko vyšší, než procento nekouřících mužů*“.¹⁰² Žádosti závodních rad o mimořádný přiděl cigaret předávala Komise žen ÚRO Svazu zaměstnanců ve zdravotní službě, který ji buď schválil, nebo zamítnul. Část veřejnosti ženy v jejich boji za přiděly cigaret nepodporovala s tvrzením, že pro matky, které mají především pečovat o děti, je kouření nevhodný zlozvyk. Návrh, aby místo cigaret proto ženy obdržely v mimořádném přidělu čokoládu či bonbony, zamítlo Ministerstvo výživy s tím, že by bylo opět „*nadlepseno jedné části obyvательства a nebyla by dodržena rovnováha všem stejně*“.¹⁰³

Péče o těhotné a vyplácení vánočních příspěvků

Komise žen bojovala i za zákaz práce těhotným ženám ve zdravotně závadném prostředí – v oddělení balení prášků, šampónů, dětského zásypu, Ominolu atd. Závody, které si nebyly jisté škodlivostí daného materiálu, měly možnost poslat vzorek jeho chemického složení

⁹⁹ Na jaře 1948 umožnila Krajská rada odborů po dohodě s Ministerstvem vnitřního obchodu nakupovat punčochy i za ústřížek b.

¹⁰⁰ VOA ČMKOS, f. ÚRO – Org., kart. 24, inv. j. 105/2, Komise žen III, Zásobování a rekreace, Protest pracujících žen.

¹⁰¹ VOA ČMKOS, f. ÚRO – Org., kart. 24, inv. j. 105, Komise žen VII, Kolín, Příděl cigaret pro ženy rovnoprávně pracující.

¹⁰² VOA ČMKOS, f. ÚRO – Pres., kart. 2, inv. j. 58, Příděl cigaret pro ženy, s. 3–4.

¹⁰³ VOA ČMKOS, f. ÚRO – Org., kart. 24, inv. j. 105/2, Komise žen III, Zásobování a rekreace, Zápis o jednání u p. ministra Majera, dne 18. VII. 1946.

do Ústavu pracovního lékařství. Pokud se prokázalo, že zkoumaný materiál je zdraví škodlivý, byla pracovnice ihned přeložena na jiné oddělení. Ministerstvo ochrany práce a sociální péče závodům doporučovalo, aby se ženy z těchto oddělení stahovaly z preventivních důvodů ještě před obdržením výsledků analýzy. Mzda pracovnic měla přitom zůstat stejná, jako kdyby vykonávaly činnost na původním pracovišti.¹⁰⁴ Těhotným pojištěným ženám se vyplácel jednorázový příspěvek na „výlohy při slehnutí“ či na „výlohy při obtížích v těhotenství“. Podpora se vyplácela v době šesti týdnů před porodem a šesti týdnů po porodu. Výše vypláčených dávek byla vypočítána podle příjmu dotyčné. Žena měla nárok i na tzv. výbavné.¹⁰⁵

Děti narozené během roku 1948 získaly z fondu rodinných přídatků jednorázový příspěvek o hodnotě 1 000 Kčs. Také projednáváný zákon o ochraně mateřství měl těhotným zaměstnaným ženám poskytnout při výkonu práce mnoho úlev. Od šestého měsíce těhotenství mohla žena podle tohoto zákona žádat o přeřazení na pracoviště s lehčí prací, další výhodou byla jistota zachování stejné pracovní pozice po návratu z mateřské dovolené a záruka zachování pracovního poměru do šesti měsíců po porodu. Ženy, které po porodu nastoupily zpět do zaměstnání, získaly nárok na přestávky na kojení, které se podařilo prosadit Komisi žen ÚRO na Ministerstvu sociální péče.¹⁰⁶ Zaměstnaným ženám byly povoleny dvě půlhodinové přestávky u dětí do šesti měsíců, v následujících dvou měsících jedna přestávka. Pokud se v závodech nenacházely jesle a matky bydlely nedaleko, mohly na stanovenou dobu opustit pracoviště. U žen dojíždějících z větších vzdáleností se děti do závodů vozily. V takovém případě musel závod zřídít speciálně upravenou místnost pro kojící matky. Zákonem bylo upraveno také vymáhání dlužného výživného pro svobodné matky.

Zaměstnaným ženám měly v jejich finanční situaci pomoci i vánoční příspěvky, problém však nastal při jejich vypláčení již v roce 1946.¹⁰⁷ Vdané ženy obdržely částku 800 Kčs, kdežto svobodné matky, vdovy a rozvedené ženy o 200 Kčs menší. Většina žen z druhé skupiny se podivovala nad faktem, že svobodné ženy jsou posuzovány jako lépe situované a stavěla se k tomuto rozhodnutí velmi negativně. Vyšší vánoční příspěvek obdržela nejen vdaná žena, ale také její manžel, kdežto svobodné matky, které živily z jednoho platu kromě svých dětí často i rodiče, se musely spokojit se sníženou částkou. Neuspěl ani argument, že rozvedeným ženám finančně vypomáhá bývalý manžel, protože přídatky na děti byly pro mnohé z nich nedostačující. Aby se situace v roce 1947 neopakovala, snažily se odborárky prosadit zásadu jednotnosti, tedy stejně vysoký příspěvek pro svobodné, vdané a rozvedené ženy. Když jejich připomínky nebyly akceptovány, požadovaly alespoň vypláčení zvýšeného vánočního příspěvku také osobám, na které jsou finančně odkázány jejich příbuzní (dětí, rodiče, sourozenci).¹⁰⁸ Odstranit rozdíl ve výši příspěvku vypláčeného vdaným a svobodným zaměstnankyním se podařilo až v roce 1948. Tentokrát se odvozoval od věku zaměstnanců, přičemž nejvíce pobíraly osoby starší 20 let (1 200 Kčs), nejméně pak zaměstnanci mladší 16 let (300 Kč).¹⁰⁹ Nárok na vánoční příspěvek mohli uplatnit pouze zaměstnanci, kteří od-

¹⁰⁴ VOA ČMKOS, f. ÚRO – Org., kart. 44, inv. j. 167, Komise žen – Záležitosti pracovní, Zaměstnání těhotných žen v Severočeských tukových závodech.

¹⁰⁵ VOA ČMKOS, f. ÚRO – Org., kart. 24, inv. j. 105/3, Komise žen V, Záležitosti sociální, Sdělení dat pro SOE, s. 5–6.

¹⁰⁶ Na vypracování návrhu zákona o ochraně mateřství pracovala pro tento případ ustanovená užší komise žen ve složení Dr. Řepková, Dr. Schösserová, Dr. Pačová, Dr. Frantíková a Milada Netušilová. VOA ČMKOS, f. ÚRO – Org., kart. 44, inv. j. 167/1, Komise žen II, Zápis ze schůze výkonného výboru kom. žen ze dne 18. II. 1947, s. 1–2.

¹⁰⁷ Vyhláška Ministerstva sociální péče č. 2080 ze dne 29. listopadu 1946 o vánočním příspěvku v roce 1946.

¹⁰⁸ VOA ČMKOS, f. ÚRO – Org., kart. 45, inv. j. 167/1, Komise žen – KOR Brno, Vánoční příspěvek.

¹⁰⁹ Do pracovní doby se započítával také čas, který zaměstnanec strávil povinnou školní docházkou nebo školní docházkou související s pracovním poměrem. VOA ČMKOS, f. ÚRO – Soc., kart. 63, inv. j. 66/11a, Vyhláška Ministerstva sociální péče ze dne 15. listopadu 1948 o vánočním příspěvku zaměstnancům/učňům/ v roce 1948, s. 3.

pracovali u jednoho zaměstnavatele alespoň šest měsíců.¹¹⁰ Vzhledem k hospodářské situaci v roce 1948 se nevztahoval na nespolehlivé zaměstnance, kteří vykazovali neodůvodněné absence.¹¹¹ Netykal se ani náboženských společností, církevního duchovenstva a veřejných zaměstnanců, jejichž platové poměry byly upraveny zvláštními zákonnými předpisy.

Komise žen po únoru 1948

Podpora politiky KČS se v komisích žen projevovala již od jejich ustanovení, s koncem roku 1947 ale stále přidávala na intenzitě. Předsedkyně Komise žen ÚRO Milada Netušilová pronesla na I. krajské konferenci žen 19. října 1947 v Kladně projev, v němž ostře odsoudila Trumanovu doktrínu a Marshallův plán. V jejím pojetí obnovovali spojenci Německo jako výhružku Slovanstvu, obávala se rovněž ohrožení čs. exportu postupně se rozvíjícím ocelářským, železářským a sklářským průmyslem, ve kterém pracovalo bývalé „osazenstvo celých pohraničních továren“. Marshallův plán spočíval podle Netušilové v podřízení evropského hospodářství Anglii a Spojeným státům americkým a nutil potenciální příjemce „ukázat všechny karty“, tedy doložit, „kolik lidí pracuje v průmyslu, zemědělství a ve veřejné správě, kolik z toho obyvatelstva má svůj vlastní závod a jaký mají majetek, strojního parku, kolik máme u nás různého materiálu, hlavně v kovoprůmyslu a průmyslu textilním“. Československo, které odmítlo pozvání na pařížskou konferenci,¹¹² kde se mělo přijetí Marshallova plánu projednávat, se tak podle Netušilové spolu s dalšími socialistickými státy „uchránilo od úplné hospodářské blokády“ a připojilo se k SSSR.¹¹³

21. února 1948 se komise žen zúčastnily komunistické demonstrace na Staroměstském náměstí i sjezdu závodních rad a odborových organizací o den později. Ve všech úřadech, podnicích a závodech se prováděla systematická očista, která se vztahovala také na závodní rady a vedení podniků. Na mimořádné schůzi Ústřední komise žen se zástupkyněmi velkých podniků 24. února byla zbavena funkce v Ústřední komisi žen Vlasta Šplíchalová, o níž se vědělo, že nehlasovala pro rezoluci Sjezdu závodních rad.¹¹⁴ Akční výbory komise žen asistovaly při provádění očisty také v Radě československých žen, Národní frontě žen a Ústředí československých hospodyň a pomáhaly vytvořit nový akční výbor těchto organizací, do něhož bylo za ÚRO delegováno 10 členek.¹¹⁵ Vydala se také výzva „*Voláme pracující ženy k pohotovosti*“ a zveřejnil se náborový leták „*Milion zaměstnaných žen – milion odborářek*“. V akčních plánech Komise žen ÚRO na rok 1948 se vyskytují nejen záležitosti praktického a organizačního rázu, ale také snahy o ještě intenzivnější ideologickou výchovu žen, které byly nabádány k podpoře ROH, Gottwaldovy vlády a Sovětského svazu. Neustále byl kladen důraz na úspěšné zakončení dvouletého plánu v termínu do 28. října 1948 a současně již probíhala kampaň za splnění pětiletého plánu¹¹⁶ a protiplánu. V souvislosti s tím

¹¹⁰ Od 1. června do 17. prosince 1948. Tamtéž, s. 1.

¹¹¹ V roce 1947 se na vánoční příspěvky vynaložila částka 5, 5 miliardy Kčs, v roce 1948 se počítalo se sumou o miliardu nižší. VOA ČMKOS, f. ÚRO – Před., kart. 4, inv. j. 65/2, Zápis ze schůze představenstva ÚRO 6. 10. 1948, s. 1–3.

¹¹² Na tzv. 2. konferenci v Paříži se 12. července 1947 projednávalo za účasti zástupců evropských zemí přijetí Marshallova plánu. Československo pozvání na konferenci 7. července přijalo, ale pod nátlakem komunistických ministrů a SSSR bylo nuceno svou účast odvolat.

¹¹³ VOA ČMKOS, f. ÚRO – Org., kart. 45, inv. j. 167, KOR – Kladno, Zápis I. krajské konference žen konané 19. října 1947, s. 5–6.

¹¹⁴ Vlasta Šplíchalová byla zbavena také funkce místopředsedkyně ÚRO. VOA ČMKOS, f. ÚRO – Org., kart. 58, inv. j. 234, Zápis z mimořádné schůze výkonného výboru komise žen ÚRO dne 24. 2. 48., s. 1–2.

¹¹⁵ VOA ČMKOS, f. ÚRO – Org., kart. 58, inv. j. 234, Organizační záležitosti, Měsíční zpráva komise žen ÚRO za únor 1948.

¹¹⁶ Zákon o prvním pětiletém hospodářském plánu rozvoje Československé republiky (zákon o pětiletém plánu) č. 241/1948 Sb. Dostupné na http://aplikace.mvcr.cz/sbirka-zakonu/SearchResult.aspx?q=241/1948&typeLaw=zakon&what=Cislo_zakona_smlouvy [19. 5. 2017].

řešila Komise žen ÚRO vysokou absenci žen v zaměstnání, způsobenou především stálým nedostatkem mateřských škol a jeslí. Komise žen předpokládala, že v pětiletém plánu již nebude čas věnovat se další výstavbě těchto institucí, jako alternativu proto plně podporovala zavedení čtyřhodinové pracovní směny pro ženy s malými dětmi a apelovala na správy závodů a závodní rady, aby se tomuto řešení nadále nevyhýbaly.¹¹⁷ Absence žen v závodech měla však řadu dalších důvodů, od fingované nemoci až po vybírání mimořádných dovolených. Podle studie Československého ústavu práce z roku 1948,¹¹⁸ která se na tuto problematiku zaměřila, vzrostla absence zaměstnaných žen od zahájení pětiletého plánu o několik procent. Dřívější velké množství neomluvených hodin se rapidně zmenšilo na úkor nemocnosti, která od roku 1946 vzrostla až dvojnásobně. Ženy pracující šest dní v týdnu si častěji vybíraly mimořádnou dovolenou, běžným jevem se staly také pozdní příchody, které se ovšem do absencí ve většině případů nezapočítávaly. Vdané ženy s dětmi zameškávaly své pracovní povinnosti především z rodinných důvodů – nakupovaly potraviny, vyřizovaly úřední záležitosti a musely se postarat o nemocné děti. Svobodné mladé dělnice chodily pozdě většinou z důvodu zaspání nebo zapomnětlivosti.¹¹⁹ Některé z nich dokonce vypověděly, že důvodem jejich pozdních příchodů byl fakt, že nevlastnily potřebný k obstarání budíka. Podle starších dělnic ale chodila „svobodná mládež nejčastěji ráno do práce pozdě, poněvadž v ranních hodinách ráda vyspává, co v noci zameškala“.¹²⁰

Velký vliv na pravidelnou pracovní docházku měla spokojenost žen s jejich finanční situací. Ve většině případů byla absence v závodech způsobena především nízkým platem, který ženy nemotivoval podávat vysoké pracovní výkony. Vdané ženy s jistotou manželova platu tak chyběly v zaměstnání častěji než jejich svobodné a rozvedené kolegyně s dětmi, které byly na své mzdě existenčně závislé. V závodech s šestidenním pracovním týdnem chyběly ženy mnohem častěji než v závodech s volnými sobotami. Nejvyšší absence žen na pracovišti byly právě v sobotu, kdy si potřebovaly nakoupit potraviny a další zboží. V průmyslových závodech v okresních městech a v pohraničí se občas jednalo až o 40% nepřítomnost. Především vdané ženy kolem 40 let navrhovaly zavést proti stále vzrůstajícímu „*lajdáctví a nedbalosti*“ peněžité pokuty a vyvést jména provinilců „*na tabuli hanby*“. Svobodné dělnice naopak viděly příčinu vysokých absencí především v nevhodné pracovní době, která jim neumožňovala obstarat si potřebné zboží.

Vyšší absence byla zaznamenána u dělnic pracujících individuálně, ženy u pásové výroby chyběly méně z důvodu jejich ztelnější nepřítomnost na pracovišti. Podle průzkumu poskytovaly závody ženám volno poměrně lehce, i když s tímto trendem Komise žen ÚRO již od počátku nesouhlasila. Za neomluvenou absenci byly ženy pouze napominány, žádná finanční sankce jim ve většině případů nehrozila, protože závody měly „*málo pracovních*

¹¹⁷ Koncem roku 1948 bylo na poradě sociálně politické subkomise žen KSČ uznáno, že dosavadní počet sociálních zařízení ulehčující zaměstnaným ženám jejich zapojení do pětiletého plánu není dostačující. Nová výstavba těchto zařízení se měla realizovat z výtěžků národních směn a rezerv Ministerstva sociální péče. VOA ČMKOS, f. ÚRO – Org., kart. 58, inv. j. 234, Komise žen, Zápis z porady sociálně politické subkomise žen KSČ dne 20. 10. 48.

¹¹⁸ Fišman, Vítězslav: Absence žen v průmyslových závodech. Československý ústav práce. Praha 1948.

¹¹⁹ Problematikou absence v průmyslových závodech se zabýval i Václav Cipro (18. prosince 1895–5. října 1966), který ve svém referátu O vývoji absentismu v českých zemích došel ke stejnému závěru. Nejčastěji podle něj v zaměstnání chyběli mladí dělníci ve věku od 16 do 20 let, většinou z důvodu nemoci. VOA ČMKOS, f. Před., kart. 4, inv. j. 62/1, Zápis ze schůze představenstva ze dne 16. června 1948, s. 16–18.

¹²⁰ Krajská odborová rada v Liberci dokonce žádala „přísnou kontrolu nočních podniků a zábavních místností a přísné tresty pro mladé ženy i muže, kteří považují pondělí jako náhradu za takto utracené neděle a do zaměstnání v tento den téměř pravidelně nedocházejí“. Dohlížet se podle KOR mělo i na zdroje příjmů mladých zaměstnaneců, protože mzdy snížené kvůli nepravidelné docházce nemohly být pro jejich způsob života dostačující. VOA ČMKOS, f. ÚRO – Org., kart. 24, inv. j. 105, Komise žen VII, KOR Liberec, Požadavky zaměstnaných žen.

sil a zaměstnanci na to hřeší“. Mezi ženami také panovala důvěra, že je jejich lékař prohlásí za nemocné, kdykoli ho o to požádají.¹²¹

Ve studii se objevuje také termín vnitřní absence. Ženy se sice na pracovišti nacházely, zabývaly se však jinými aktivitami, než které měly v rámci své pracovní doby vykonávat. Často byly viděny při čtení novin nebo družném hovoru. Chodily také v pracovní době kouřit, k čemuž jedna dělnice vypověděla: „*Máme zde v dílně polovinu žen, které kouří a jdeme-li někdy na toaletu, tak se tam ani dostat nemůžeme, poněvadž je tam celá společnost. Kouře je tam, že by se mohl krájet.*“¹²² Ženy byly často napomínány, aby neopouštěly pracoviště předčasně a počkaly si až na skutečný konec pracovní doby. Ve spojených ocelárnách Kladno měly pracovnice například povoleno odejít tři minuty před koncem směny, běžně však byly viděny „*u píchacích hodin již čtvrt hodiny před koncem směny.*“¹²³

V rámci mobilizace ženských pracovních sil pro pětiletý plán měly pracovat všechny ženy¹²⁴ a jejich začleňování do pracovního procesu nebylo považováno za řešení dočasné, protože by tak „*odporovalo socialistickým zásadám a názoru na postavení ženy v pracovním procesu za lidově – demokratického zřízení.*“¹²⁵ Protože mužské produktivní síly se během dvouletého hospodářského plánu vyčerpaly na 94 %, kdežto ženské pouze na 48 %, bylo podle ústřední komise žen KSČ nutné nasadit ženy na lehčí práci místo mužů (výpravčí vlaků, listonošky, číšníce atd.).¹²⁶ V rámci zapojení žen do pětiletého plánu požadovala Komise žen také zintenzivnění školení žen ke zvýšení jejich kvalifikace,¹²⁷ práci na úřadech ochrany práce měly ženám zprostředkovávat ženy a Ústřední plánovací komisi se měla předložit nová statistická zjištění od okresních úřadů ochrany práce, na jejichž základě by byl ustanoven počet žen vhodných k začlenění do zaměstnání. Podle předběžných propočtů mělo být v rámci pětiletého plánu do pracovního procesu zařazeno téměř půl milionu pracovních sil, z toho velkou část tvořily ženy. V průmyslu se plánovalo do konce roku 1948 navýšit počet žen v Čechách a na Moravě o 13 487, na Slovensku o 7 780. Celkový stav všech zaměstnanců v průmyslu tak měl v ČSR činit 1 344 000.¹²⁸ Komise žen odhadovala, že jen v domácnosti se koncem roku 1948 nacházelo také dalších 170 000 bezdětných vdaných žen do 45 let, odmítala však jejich povinné začlenění do práce z důvodu možného nedostatku pracovních míst pro ženy s dětmi.

¹²¹ Nejmenší zájem byl o zaměstnání v textilním průmyslu z důvodu nízkých platů a namáhavé práce. Absence žen v těchto závodech byla poměrně vysoká především kvůli různým nemocím a vyčerpání, která se projevila hlavně u starších žen.

¹²² VOA ČMKOS, f. ÚRO – Org., kart. 58, inv. j. 234, Záležitosti sociální, Fišman, Vítězslav: Absence žen v průmyslových závodech, s. 20–24.

¹²³ Za předčasný příchod na vrátnici měla být zaměstnancům stržena mzda za jednu odpracovanou hodinu. Starý nešvar. In: Kladenský Kovák, roč. I., č. 22, 30. 11. 1947, nestránkováno.

¹²⁴ Pracovní úlevy se týkaly jen žen vychovávajících děti do 8, maximálně 10 let. Při tomto nařízení se vycházelo z Ústavního zákona ze dne 9. května 1948, § 26, článek 3. Dostupné na http://www.psp.cz/docs/texts/constitution_1948.html [19. 5. 2017].

¹²⁵ VOA ČMKOS, f. ÚRO – Org., kart. 58, inv. j. 234, Kulturní záležitosti, Návrh svazu KOVO na začleňování žen do práce.

¹²⁶ VOA ČMKOS, f. ÚRO – Org., kart. 58, inv. j. 234, Záležitosti národohospodářské, Informační porada o mobilizaci prac. sil pro SLP v ÚKŽ KSČ – 10. 12. 1948.

¹²⁷ Komise pro odborné vzdělávání připravovala pro nové přijaté ženy školení instruktorů v závodech. Instruktor vybraný z řad kvalifikovaných dělníků ženy nastupující do zaměstnání co nejdříve zaškolil a umožnil tak jejich okamžité zapojení do výroby na pozicích kvalifikovaných dělnic. Takto vyškolené dělnice měly být přidělovány do závodů na uprázdněná místa, kde by se již nemusely zaučovat a „*nekazily by stroje a materiál, nepodávaly polovičatý výkon a vyvarovaly by se chyb a omylů.*“ VOA ČMKOS, f. ÚRO – Org., kart. 58, inv. j. 234, Kulturní záležitosti, Návrh svazu KOVO na začleňování žen do práce.

¹²⁸ VOA ČMKOS, f. ÚRO – Org., kart. 58, inv. j. 234, Záležitosti národohospodářské, Plán pracovních sil za rok 1948.

Závěr

Kvůli snaze začlenit co nejvíce žen do výroby navrhovala Komise žen ÚRO různá opatření. Její vytrvalé pokusy o zavedení sociálních zařízení jako běžného jevu v moderní poválečné společnosti se však nesetkaly s přílišným úspěchem. Podobně dopadla také její snaha o řešení zásobovací krize. Úspěšně si vedla naopak s náborem pracujících žen do ROH. K nejrychlejšímu a největšímu nárůstu členek této odborové organizace došlo logicky po únorovém převratu, který ovlivnil i samotnou situaci uvnitř organizační struktury ROH. Samostatnost Komise žen ÚRO byla výrazně okleštěna začleněním pod organizační oddělení ÚRO, což vedlo k omezení její činnosti převážně jen na ideologickou výchovu žen a boj za odstranění odborové indiferentnosti. Otázky týkající se zaměstnanosti žen, jejich problémů a požadavků, se od té doby řešily v rámci celého odborového hnutí.¹²⁹ Ostatní aktivity vztahující se ke zrovnoprávnění žen ve společnosti tak byly pod nátlakem komunistické ideologie na dlouho odsunuty do pozadí.

Frauen in Gewerkschaften. Die Frauenkommission des Zentralgewerkschaftsrates in den Jahren 1945–1948

Diese Studie beschäftigt sich mit Tätigkeit der Frauenkommission des Zentralgewerkschaftsrates als Dachorganisation der Frauen im Rahmen der Revolutionären Gewerkschaftsbewegung. Zeitlich ist die Forschung für die Nachkriegsjahren 1945–1948 begrenzt, in denen die Kommission meist aktiv aufgetreten ist, und zwar wegen Sicherung ausreichender Zahl der Frauenarbeitskräfte für die nationalisierten Industriebetriebe. Gleichzeitig hat sie bemüht, den Frauen die meist günstigste Sozialhinterland und Gehaltsbedingungen zu leisten, die als Motivationsfaktor für freiwilligen Antritt zu Arbeit diente. Das Ziel dieser Studie ist die Mittel, mit denen die Kommission den Frauen ihr neues Los in Gesellschaft erleichtern wollte, zu schildern, und zwar mit Rücksicht auf neue politische und gesellschaftliche Änderungen nach Februar 1948. Die Aufmerksamkeit ist auch der Beschäftigungslage der Frauen in einzelnen Industriebereichen, ohne der diese Studie nicht komplet wäre.

Women in Trade Unions. The Women's Committee of the Central Council of Trade Unions in 1945–1948

This paper deals with activities of the Women's Committee of the Central Council of Trade Unions as an umbrella organisation of women within the Revolutionary Trade Union Movement. The time span covers the after-war period of 1945–1948 when the Committee activities became the most vigorous in order to provide sufficient number of woman labour force for the nationalised industrial companies. At the same time, it tried to provide women with adequate social background and pay conditions that would have motivated them to get the job voluntarily. The goal of the paper is to demonstrate what means the Committee used to make this new social deal easier for women with regard to changes after February 1948. The attention is paid as well to the employment of women in particular industrial branches.

¹²⁹ I když Milada Netušilová nebyla zastánkyně tohoto směru, nemohla s danou situací již nic dělat a na svou funkci rezignovala. Na podzim 1948 ji nahradila nová předsdkyně komise žen ÚRO Křížová-Dostálová.